

PASKUTINIS ALGIRDO
VACLOVO PATACKO
(1943-09-28–2015-04-03)
INTERVIU

Kalbino kino režisierius Juozas Javaitis Algirdo
Saudargo iniciatyva

DOI: doi.org/10.35321/all84-13

516-0001-01

Buvo netgi kažkur įrašai daryti. Aš manau, kad paieškojus archyvuose gal ten galima rast paties Šiugždinio¹ skaitytą. Man tai buvo idealas. Vadinasi, nors prancūziškai aš matau tekstą žodinių ir aš matau, ką jis iš jo padaro. Jis pagaudavo. Jo, Mилаšiaus, tas ritmas yra gyvas. Vadinasi, ne mechaninis kaip ten gali būt,

---

¹ Vaclovas Šiugždinis (1911 m. rugpjūčio 29 d., Kaunas – 1988 m. lapkričio 22 d., Kaunas) – iškilus eruditas, puikus romanų kalbų mokovas, poetas, vertėjas, mokytojas.

labai subtilus tas ritmas, bet jis vis vien yra standartinis, vadinkim. O jo yra su kvėpavimu tokiu, ateina ir jisai kaitaliojasi. Tai ir yra tokia viena iš paslapčių jo poezijos. Dėl to jį daug kas ir mėgsta, patys nelabai suvokdami kodėl. Todėl, kad jis visiškai skiriasi nuo visų kitų poetų.

Gerai. Galbūt tokią pabandysim pradžia padaryti pokalbio. Būtų tok-sai klausimas: kada ir kokiomis aplinkybėmis Oskaras Milašius atsirado Jūsų gyvenime?

Na, čia turbūt daugiausia suvaidino vaidmenį, aš įvardinčiau kaip tokį bandymą atitrūkt nuo realybės, nes tuo metu ta sovietinė realybė buvo tokia slepianti, beviltiška, o čia tarsi prisivėrė toks langelis, vadinasi. Ir tai įvyko Vaclovo Šiugždinio dėka, mes jį vadindavom Mokytoju. Tai buvo toks, aš turėjau tokius du mokytojus. Vienas buvo Povilas Butkevičius², kuris mus... bet jisai daugiau tokioj pagrindžio veikloj, vadinkim, kultūriniam-politiniam kontekste. O Šiugždinis buvo kultūriniam grynai kontekste. Tai buvo žmogus, kuris gyvenno, mokėsi Paryžiuje, buvo visiškai europietis, nors buvo iš Džukijos vidurio kaimo. Jo tėvas dirbo universitete kiemsargiu, o jis jau ten dešimties ar vienuolikos metų buvo gavęs kažkokią už literatūrą ir iš Norvegijos premiją, taigi, toks Kauno vaikas. Be to, jisai puikiai mokėjo prancūziškai, studijavo ir Grenoblyje, ir dar kažkur, aš jau nebeprisimenu. Tai gyveno jis čia prie Šaryčio bažnyčios, yra toks romantiškas kampelis Laisvės alėjoj. Yra tokia gotikinė bažnytėlė ir aplinkui Marijonų vienuolynas, biblioteka čia pat Laisvės alėjoj. Na, tai buvo toks langelis į Vakarus, mes nė vienas nesitikėjom kada nors išvažiuot. Tai buvo metafizinis langelis į tą tikrąją Europą, kurios dabar, tiesą sakant, jau kaip ir nebelieka. Žodžiu, tai buvo pagrindinė paskata, o paskui tai versdami galėjom susipažint su poezija, toliau atėjo eilė jo dramoms, ypač *Migel Manjarai*, o paskui ir tiems jo metafiziniams, poetinei metafizikai, taip reikėtų vadint. Tai va tokia buvo raida. Taigi, per Milašių mes jautėme, kad mes esam laisvi. Vadinasi, į tą pasaulį, kuris buvo tikresnis už tą realybę. Tai buvo toks langelis kito visiškai kultūrinio oro. Na, ir paskui, kai mes jau truputį išdrąsėjom, prakutom, tai nutarėm kažkuo prisidėt. Tad atėjo ta mintis leisti jo raštus. Tai pagrindiniai dalykai buvo Šiugždinio vertimai, dauguma jų buvo nespausdinti. Kai ką jis buvo išspausdinęs, buvo tokiu vienu metu net spektaklis pastatytas pusiau pagrindinis *Migel Manjara*³. Tiesiog susibūrė aktorių grupė, irgi tokių susižavėjusių, bet ne teatre, dabar neprisimenu, kažkokioj salėj buvo pastatytas *Migel Manjara*. Ten ir Šiugždinis dar kartais irgi pusiau legaliai suruošdavo kokį poezijos vakarą

² Povilas Butkevičius (1923 m. gegužės 26 d., Kaunas – 1985 m. balandžio 4 d., Kaunas) – humanistas, gydytojas, politinis kalinys.

³ Oskaro Milašiaus pjesė *Miguel Mañara*, liet. *Migelis Manjara*, parašyta 1913 m.

ir paskaitydavo. Bet, aišku, visų jis negalėjo skaityti, kuriuose ten tokio religinio pobūdžio ar ką, tokio kaip *Mefiboset*⁴, arba visos tos sunkiosios artilerijos negalėjo skaityti ir eilėraščius ne visus. Tai va, tokia vyko simbiozė, kai pas senuką buvo susibūrę, buvo toks, na, elegantiškas, tiesiog labai prancūziškas šiek tiek tas jo gal ir lengvabūdiškas toks: duoda raumenis pačiupinėt. Paskui turėjo tokių anekdotų labai kalbinių, sakykim. Nežinau, čia tiks ar ne, bet susitinka jisai Iciką ir tas klausia: „Kaip sekasi?“ Tas atsako: „Nesekasi.“ Tas klausia: „Tai palauk, tau sekasi ar nesiseka?“ „Siseka, siseka, tik nelabai ką.“ Tokio pobūdžio, paskui ten apie alkoholį. Žodžiu, buvo toks tikrai vakarietiškas, europietiškas, smagus, linksmas, labai toks prancūziškas žmogus. Kaip sakant, iš dzūkelių tapęs prancūzu. Ir jo vertimai, kai kas ten iš akademinio sluoksnio žiūrėjo skeptiškai ir taip toliau ten, bandė, išleido absoliučiai nevykusį pažodinį vertimą Milašiaus. Na, visai, tiesiog pripainiota klaidų netgi.

Kalbat apie Valdą Petrauską⁵?

Taip, ten tiesiog vietoj „žemė“ „saulė“ rašo. Nesupratau, ten korektūros klaida, bet gal jis kažkiek ir reikalingas buvo. Šiugždinio vertimai jie buvo šiek tiek sulietuvinti ir padailinti. Vadinasi, tokia melodijos prasme Milašiaus [kalboje] būdavo tokių, melodinga tai melodinga, bet būdavo tokių kartais žiaurokų žodelių. Būdavo disonuojančių tokių, bet jie buvo reikalingi, nes taip tai būtų vien melodija. Tai Šiugždinis jų vengdavo tokių, vadinkim, jis, na, nežinau, su kuo čia palyginti. Vadinasi, jeigu tu rašai, gražu viskas, bet kartu ir realybėj tai, aš nelabai moku papasakot, bet, žodžiu, Milašius būdavo ne vien lia-lia. Ten būdavo kartais ir toliau tęsėsi ta melodija. Tai Šiugždinis nuglaistydavo. Bet jie skambėdavo labai gražiai, melodingai, ypač kai jisai deklamuodavo. O deklamuot jis labai mokėjo. Labai artistišškai, labai įtikinamai. Ir Lietuvoj aš esu daug tų girdėjęs deklamatorių. Ir Petras Venslovas⁶ skaitė, ir mėgo Milašių. Venslovas neblogai [skaitė], bet va buvo kelios absoliučiai nevykusios [perskaitytos eilės], visiškai nepagaudavo. Nes Milašių skaityt, ypač tuos jo vėlesnius, visus pradinis etapus. Elementarūs dar nieko, bet paskui tai jau, žodžiu, jau reikia tokio ypatingo meistriškumo, įsigilinimo. Tai va per Šiugždinį mes atėjom į Milašių

---

⁴ Oskaro Milašiaus misterija *Mefibosetas*, parašyta 1914 m.

⁵ Valdas V. Petrauskas (1938 m. liepos 11 d., Kaunas) – garsus vertėjas iš romanų kalbų į lietuvių kalbą. 1981 m. pasirodė jo filologiniai O. Milašiaus tekstų vertimai, sulaukę nemažai kritikos. Gal ir dėl to, kad vertėjas buvo ne poetas.

⁶ Petras Venslovas (1949 m. gruodžio 28 d.) – žinomas aktorius, režisierius, skaitovas. Jo kūrybinė veikla susijusi su Kaunu.

ir tada jau kilo mintis leisti tuos jo raštus. Buvo pagrindas. Be Petro Kimbri⁷ nieko nebūt buvę, nes reikėjo versti komentarus jo *Les Arcanes / Slėpiniai*⁸. Tai tekstas, komentarai yra ilgesni už tekstą, paties Milašiaus komentarai. Nes niekas nepajėgė jų suvokti, tai jis buvo priverstas rašyti komentarus. Bet jie kartu sudaro tokį vieną vientisą kūrinį. Pats kūrinys ir jo komentarai yra vienas toks gabalas. Tai va, tuos komentarus išversti reikia būt eruditu. Petras Kimbrys buvo, na, vadinkim, pogrindžio eruditas. Žmogus tikrai gerai mokėjo prancūzų kalbą, bet, nepaisant to, jis dabar yra biblistas, verčia Šventąjį Raštą, gavęs Jeronimo premiją⁹ už redagavimą ir vertimą. Jau tais laikais jis buvo kvalifikuotas vertėjas ir kartu intelektualas, kuris gaudydavosi smulkmenose ten tose visose ir taip toliau.

Sakot, tais laikais. Jūs kalbat apie savo jaunystės laikus?

Taip, septintas dešimtmetis. Septintas–aštuntas.

Jums tada buvo dvidešimt metų, taip?

Na, truputį daugiau, aš keturiasdešimt trečių gimimo.

Keturiasdešimt trečių?

Trečių.

Tai čia visas tas veiksmas su Vaclovu Šiugždiniu vyksta šešiasdešimtaisiais, kada, penktais?

Truputį vėliau gal, apie septyniasdešimtus.

Apie septyniasdešimtus?

Taip, kažkur prieš septyniasdešimtus, po. Man čia dabar sunku atreguliuot. Na, kadangi visos sudedamosios dalys buvo, buvo vertimai, buvo komentarai, Petras Kimbrys vertė. Ir ta jo, vadinkim, poetinė metafizika. Tai beliko tik tai tas va toks redaktoriaus darbas. Tai tą jau variklį aš stūmiau, buvo problemų. Iš Šiugždinio reikėdavo tekstus atimti, nes jis buvo perfekcionistas. Jis ten tol dailindavo, kol... Na, tai mes paimdavom paprasčiausiai pavogdavom ir tada jis jau susitaikydavo. Su Kimbriu atvirkščiai. Kimbrį tik tai jėzuitai mokėjo priversti dirbti. O šiaip tai reikėdavo, aš atsimenu, dėl dviejų sakinių, kai ėjau pas

⁷ Petras Kimbrys (1948 m. kovo 20 d., Telšiai – 2018 m. balandžio 21 d., Kaunas) – iškilus vertėjas, nepaprasto talento redaktorius, Naujojo Židinio–Aidai steigėjas ir redaktorius, pagrindinės lietuvių katalikų spaudos bendradarbis.

⁸ Metafizinė 1927 m. parašyta O. Milašiaus poema, išleista 2002 m. P. Kimbrijo iniciatyva.

⁹ Petras Kimbrys, deja, nėra gavęs Šv. Jeronimo premijos. Jam skirtos Literatūros redaktoriaus ir Bronio Savukyno premijos. Lietuvių kalbos institutas nuoširdžiai dėkoja velionio našlei Brigitai Kimbrienei už Petro Kimbrijo bibliotekos knygų ryšulėlio dovaną.

jį septyniolika kartų. Paskui viskas baigėsi tuo, kad aš su visais rankraščiais eidamas ąžuolynu žiauriai kritau į balą, ten prie tų rankraščių dar buvo visokių pagrindžio dalykų. Dabar galvoju, ar ką nors susilaužiau, ar ne. Ir bijau judėt. Galvoju: na, jeigu susilaužiau, reiks kviest greitąją, čia visi tie rankraščiai ir taip toliau. Pasijudinau, lyg ir nieko. Tai va tokio pobūdžio problemos. Perspausdinimas; spausdino tokios moteriškės iš Vilijampolės, jau pasiaukojusios pagrindžio mašininkės¹⁰, be jų nieko nebūt buvę: nei pastogės, nei nieko. Jos visiškai liko nežinomos, niekas į jas nekreipė dėmesio, kiek aš bandžiau ten siųst žurnalistus pas jas, tai va, tai buvo techninė pusė ta išspręsta. Paskui įrišo amžiną atilsį Juozas, užmiršau, toks unikalus žmogus. Triskart buvęs kalėjime. Senas senas... Aš prisiminsiu gal... Irgi unikalios biografijos žmogus. Na, ir paskui Gražinos Didelytės¹¹ iliustracijos. Tai buvo vienintelė iš dailininkų, iš menininkų, kuri nebijojo pagrindžio leidiniui daryti iliustracijas.

Gal išplėsit labiau?

Tai ne, Gražina Didelytė.

Sakėt, Juozas.

Taip. Ne, jūs čia turbūt nelabai rasit. Aš prisiminsiu. Senas pagrindininkas ten. Vadinasi, Prapiestis ten buvo prie *Pastogės*.

Sakykit, tos *Pastogės*. Kas per žmonės dirbo, kas sudarė tą Jūsų branduolį?

Branduolys buvo trys redaktoriai. Tai buvo Gema Vosyliūtė¹², mirusi. Juozas Prapiestis¹³ pernai mirė. Ir aš.

516-0001-02

Gal jau daug rašyta, bet ji buvo tokia. Paliko mums Mindaugas Tomonis¹⁴ žūdamas. Tokį kaip ir savo testamentą. Ir mes jį turėjom leisti. Mindaugas Tomonis – turbūt teko šitą pavardę girdėt. Tai, žodžiu, prieš jis buvo nužudytas ir

---

¹⁰ Gal Liucija Kulvietytė ir Vitalija Žvikaitė.

¹¹ Gražina Didelytė (1938 m. spalio 2 d., Kaunas – 2007 m. sausio 2 d., Vilnius) – unikali grafikė, talentinga knygų iliustratorė, ypatingos drąsos žmogus, priklausiusi ir *Pastogės* būreliui.

¹² Gema Vosyliūtė (1936–1998).

¹³ Juozas Prapiestis (1947–2013), slapyvardis Mykolas Šilaitis, A. K., – pagrindžio kultūros žmogus, rašęs prozą ir eiles. *Pastogės* leidėjai nesispausdino tarybmečio spaudoje.

¹⁴ Mindaugas Tomonis (1940 m. rugpjūčio 28 d., Vilnius – 1975 m. lapkričio 5 d., Vilnius), slapyvardis Tomas Kuršys, – aktyvus pagrindžio ir rezistencijos dalyvis, poetas, filosofas, žuvęs neiškiomis aplinkybėmis.

neaišku, mes tai esam tuo tikri. Ir kaip ten viskas vyko, tai iki šiol neaišku. Bet savo mirtim jis tikrai ten negalėjo atsirast po traukiniu. Tiesiog buvo kalbos, kad reikia leist tokį kultūrinį žurnalą. Tuo metu ta niša buvo, trūko. Mes turėjom labai stiprią disidentinę, politinę visą spaudą, bet va trūko šito kultūrinio sando. Tai kažkas turėjo jį užpildyti. Tomonis tuo labai rūpinosi, netgi pavadinimas yra jo – *Pastogė*. Na, tai mes taip laikėmės, dar ant dugno gulėjom, bet jau po jo mirties tai nebebuvo kur dėtis. Pradėjom leisti tą *Pastogę*. Tai ten buvo tie trys žmonės, kuriuos aš esu minėjęs, paskui buvo bendradarbių, kas piešė viršelį, toks Gytis Ramoška¹⁵, tos moterys Vilijampolėj spausdino. Ir taip buvo: išėjo du numeriai, paskui mus užspaudė. Tai po to mes leidome tokį jau rinkinį *Ethos*¹⁶, jau sumėtėm pėdas. Labai siusdavo, jeigu leidi ką nors periodinio. Vadinasi, tu leidi ir leisi. O čia tarsi mes jau užsidarėm ir tada išleidom *Ethos* rinkinį. Jie vėl iš naujo pradėjo šniukštinet, kas čia, kur ir kaip. Ir kartu lygiagrečiai darėme šitą, Milašiaus tuos¹⁷ raštus. Norėjom kažką padaryt, kas turi išliekamąją vertę ir kas yra pakankamai solidu, pakankamai kokybiška, ir įrodyt, kad pagrindžio sąlygom galima ir tokius darbus daryt. Ir aš laikau didžiausiu pasiekimu, jog visgi mes įrodėm tai, kad trys tomiai guli, dabar juos galima neštis, kol kas Milašiaus raštų nėra išleista. Yra po gabaliuką, ten pridėliota visko. Taigi, jeigu dabar išėjo ta jo *Lituanistika* lyg, vienoj vietoj ten tie diplomatiniai dalykai. Tai va, mes šito nespėjom. Mes turėjom visą medžiagą, bet jau mus tada užlaužė kaip reikiant.

Kažkas įskundė Jus?

Tai ten jau atskira istorija. Ten buvo tokių labai, tiesiog, na, tragiškų, dramatiškų dalykų. Vadinasi, mes jau iš anksto buvom pasmerkti, nes į *Pastogę* buvo infiltruotas žmogus, labai aukšto lygio agentas. Tai va čia mes žinojom, kad jeigu mes pradėjom leist, mes turim daugiausia dvejus–trejus metus laiko. Čia yra labai sena praktika. Vadinasi, dar nuo žandarmerijos laikų. Sako: jeigu tu leidi pagrindžio spaudą, tai kol nusikapsto nuo skaitytojo iki redaktoriaus, praeina dveji–treji metai. Tai va turi tuos dvejus–trejus metus spėt padaryt, o paskui jau

¹⁵ Leidinio meniniu apipavidalinimu rūpinosi dailininkas Gytis Ramoška (ilustracijoms buvo panaudoti lietuviško popieriaus vandens ženklai, perpiešti iš tuo metu pasirodžiusios Edmundo Laucevičiaus knygos *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* (šią išmonę KGB tardytojai laikė ypač klastinga, nes kiekvienas pasidauginęs leidinį galėjo nesunkiai juos persipiešti). Žr. <http://alkas.lt/2014/12/09/seimo-bibliotekoje-bus-pristatytos-signataro-a-patacko-knygos-ir-pogrindzio-leidiniai/>.

¹⁶ *Ethnos* savilaidinis pagrindžio leidinys, pakeitęs *Pastogę*.

¹⁷ Turimas galvoje O. Milašiaus tritomis, kurį daugiausia Petro Kimbrijo pastangų dėka tas pats būrelis pagrindžio kultūrininkų (iš prancūzų kalbos vertė Vaclovas Šiugždinis ir Petras Kimbrys, redagavo Algirdas Patackas) išleido. Patį pavojingiausią techninį darbą – spausdinimą – dirbo kaunietės Liucija Kulvietytė ir Vitalija Žvikaitė.). Dar žr. <http://alkas.lt/2014/12/09/seimo-bibliotekoje-bus-pristatytos-signataro-a-patacko-knygos-ir-pogrindzio-leidiniai/>.

tave, vadinasi, pakuoja. Tai čia nebuvo jokia naujiena, ar ten buvo tų *stukačių*, ar ne, vis tiek jie būtų prisikapstę anksčiau ar vėliau. Prie *Pastogės* jie jau buvo prisikapstę.

Jūs sakėte: nuo skaitytojo iki redaktoriaus.

Na, pagauna skaitant leidinį. Po to pradeda vyniot, na, visi.

Ai, atvirkščiai?

Atvirkščiai. Na, tai čia dar nuo *Aušros* laikų. Visi žino, kad leidi pagrindžio spaudą, tu turi dvejus–trejus metus. Maksimum trejus metus. Na, man dar prisidėjo truputį daugiau, nes jie tikėjosi, jie jau turėjo aštuoniasdešimt trečiais, bet mane pasodino tik aštuoniasdešimt šeštais. Jie dar trejus metus sekė, manė, kad per mane prieis prie kronikų, *Lietuvos katalikų bažnyčios kronikų*. Mano byla buvo *Kronikos* atšaka. Tai čia gal kiti dalykai, bet va Milašius mums buvo tokia..., na, tai mes *Pastogė* norėjom įrodyti, kad galima leisti laisvai kvėpuoti. Mes turėjom tokią formulę. Vadinasi, *Pastogė* – ne pagrindis, nepatiko tas žodis. *Pastogė* – ten šalta, bet užtai toli matyti. Bet *Pastogė* mums nepavyko, reikia tą pripažinti. Tiesiog niekas nerašė. Iš mūsų būrelio tik, mes taip paskleidėm tą žinią, kad yra toks leidinys, kas norit, galit atnešt, garantuojam, kad iš mūsų niekur neišeis. Autorius nedaug rizikuoja, jisai neš, sakykim, kokiai redakcijai, redakcija atmetė, na, ir jis kaip ten nuplaukė. Autorius nedaug rizikuoja. Rizikuoja redaktorius. Mes tą riziką prisiimam, bet visi bėgo į šoną. Jauni autoriai praktiškai, na, vienas Gintaras¹⁸ atsiuntė vieną eilėraštką. Mano brolis pasirašė Erasmus Roterdamiėtis. Tai *Pastogę* reikia laikyti nesėkme, bet ne dėl mūsų kaltės. Mes buvom viską padarę, buvom prisiėmę tą riziką, bet tiesiog ta oficialioji pusė buvo labiau patraukli ir visi rašė, ir užtai paskui stalčiuose nelabai turėjo ką parodyti.

Sakykit, kelionė į Čerėją¹⁹ buvo prieš pradedant leisti tą leidinį ir kokia tai kelionė buvo, maždaug kelintais metais?

Taip, čia daugiau kaip stimulus buvo tam leidiniui. Mes, vadinasi, ruošėmės ir ta kelionė į Čerėją, na, ten buvo tam tikras stebuklas visgi, jeigu skaitėte. Tai ten, žodžiu, radom fantastiką. Vadinasi, ir man buvo šešios vasaros ir keturios žiemos, vaikiška meilė. Ir radom tą moterį. Ir absoliučiai esam įsitikinę, kad tai ir buvo ta mergaitė.

---

¹⁸ Algirdo Patacko brolis garsus poetas Gintaras Patackas (1951 m. liepos 18 d., Kaunas).

¹⁹ Čerėja – miestelis Gudijoje, kur 1877 m. gegužės 28 d. gimė Oskaras Milašius.

Ksenija?

Ksenija Milovič²⁰. Jai ten buvo šimtas treji metai ir ji prisiminė viską, kaip ponaitis ją kviesdavo „soha voron okon“ ir taip toliau.

Milovič?

Milovič²¹, taip.

Gerai. Taigi, aš paprašysiu tuomet tą epizodą tiesiog detaliau papasakoti. Jeigu prisimenate tą susitikimą. Aš pats buvau Čerėje, bet aš ten jau nieko negalėjau rasti...

Tai ten nieko ir neįmanoma rasti. Ten nieko kaip ir nebėra. Ir mes ten tokių didelių vizijų neturėjom. Važiuom taip žygeiviškai, traukiniais, paskui kažkokiom pakeleivingom mašinom. Nuvažiuom, buvom prisiskaitę Milašiaus poezijos ir, aišku, ieškojom. Nieko nebėra, nei to sodo, kur jis ten leidžias vandens link ir atsiveria ten didžiulė erdvė. Ir tik iš liepų alėjos likę metūgiai, viskas iškirsta, sugriauta, apšniaukšta. Na, sovietinė tikrovė. Ir tiktai vietinis mokytojas, puikus žmogus toks, valstietiškas toks, rankos tokios nudirbtos. Jisai mus pasikvietė, jis toks vietinis kraštotyrininkas. Ir sako: „Taip, girdėjau čia viską, kad jis ten daug knygų išleidęs, jau buvau girdėjęs.“ Tai labai gerai, jis jau ten sąžiningai nupaišęs to dvaro pamatus, bet nieko nėra, tik vienas rūsys. Ir daugiau viskas, jau užžėlę tokia, kaip pasakyt, laiko žole tokia. Na, ir taip ir būtume išvažiavę, tik, aišku, liko ta pati erdvė. O Milašiaus eilėraštis apie vaikystės tuos sodus tai yra būtent apie tą erdvę. Ta erdvė tokia... Aplink ežerai, toks ten vienas ežeras, bet atrodė, kad visur aplink vanduo, ten matosi kitoj pusėj kažkokia apgriauta bažnyčia ar cerkvė.

Bažnyčia?

Taip, bažnyčia. Ir toliau tokie Novolukomlės²² elektrinės kaminai kyšo tokie apokaliptiniai. Tai va, tai galvojom jau viskas. Kažką pamatėm, tą erdvę pajutom. Ir vakare tas mūsų mokytojas sako: „Čia yra dar viena tokia senutė.“ Ir veda mus tenai. Na, kelia ją taip iš patalo. Ir įsivaizduokit, tokia žila, ji jau bu-

²⁰ Pasidaliję skaitome Algirdo Patacko prisiminimus apie apsilankymą Čerėje 1976-aisiais. Jis su bendražygiais kažin kaip surado čia šimtametę senolę Kseniją, kuri, pusiau klejodama, traukė iš atminties savo vaikystės vaizdus, kaip mažasis ponaitis vasaros sode rodo jai didelę knygą su piešiniais, paskui kartu žaidžia. Ar ne ji buvo pirmoji meilė, pažadinusi poetą? (Julius Sasnauskas). – Šiaurės Atėnai 14(1270), 2017 m. liepos 21 d., 2. Prieiga internete: <http://www.satennai.lt/wp-content/uploads/2017/04/Nr.14-1270-2017-07-21.pdf>.

²¹ Savo knygoje *Litua* (490 p.), išleistoje 2013 m., A. Patackas rašo apie Kseniją Minovič, gimusią 1874 m.

²² Novalukomlis – miestas Baltarusijos šiaurėje, Vitebsko srityje, į vakarus nuo Oršos, prie Lukomlio ežero. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/novalukomli/>.

vo akla, keleri metai kaip buvo akla. Ir jinai: „A, prisimenu.“ Ir va taip pasako kažką, nutyla, po to jai atsiveria vėl ten kažkoks srautas žodžių. „A, prisimenu, ponaitis kviesdavo, rodydavo knygutes su paveikslėliais. Soha, voron, okon.“ Klausia, tai kodėl kviatuką²³ kviesdavo, tai ateidavo, sako. O paskui jisai jau išvažiavo. O paskui buvo grįžęs tiktai į tėvo laidotuves, bet parašęs daug knygų, jos labai brangios.

Tai čia buvo ta Ksenija?

Ksenija Milovič, taigi, jai šimtas treji metai. Mes suskaičiavom lygiai. Ksenija. Ani. Ksenija – tai Ani. Ir ta Ani yra visoj Milašiaus kūryboj. Jis taip ir liko nevedęs, nors turėjo tų meilių. Bet ten buvo ir tokių išdavysčių. Yra vienoj vietoj eilėraštyje „jos vardo meilės knygoje nėra“. Čia buvo jo toks kerštas. Bet ta Ani kaip provaizdis buvo, yra kaip provaizdis, žinot, vaikystės tos. Vadinasi, bet įsivaizduokit, na, šešeri metai, tai vis tiek vaikas jau žmogus. Ir jo jautrumas, jis apskritai buvo be galo jautrus, į gyvenimo galą galbūt net liguistai. Tie, kas pasakojo iš ambasados [Petro] Klimo²⁴ aplinkos, tai sakė, tokie būdavo nervingi judesiai. Tai žmogus, kuris labai intensyvią dvasinį gyvenimą gyveno, turėjo tą didįjį toki sukurtimą, atsivertimą. Gruodžio dvidešimt trečią dieną keturioliktai metais, kuris pakeitė visą jo [gyvenimą], jis po to tarsi atsisakė kūrybos. Dieve, kaip tai žmogiška, per daug žmogiška, aš apie tai esu rašęs. Tai buvo labai svarbus toks jo, na, mistikų gyvenime tokių įvykių būna, jie yra lemiantys, čia apie tą rašė daug kas. Toks Dionisijus Areopagita²⁵. Žodžiu, jie tarsi pakyla virš tokių žmogiškų dalykų, virš kūrybos. Ir va toki sakinį ištarę gal kokie keli žmonės yra. Tai vienas iš jų – Tolstojus. Milašius buvo vienas iš jų. Tai, žodžiu, jautrumas jo tas iš vaikystės atsineštas. Na, o mums ta Ani tai buvo, mes ją taip jau lietuviškai, kadangi iš lietuviško kampo žiūrėjom, tai mes ją surišom su tuo Lietuvos provaizdžiu, kai jisai eilinės krizės metu, kai jo kūryba taip buvo tokia, tuščias periodas, bergždžias, jis ten tuo metu vertimais užsiiminėjo, stengėsi kažkaip išgyvent tą kūrybinį toki pertrūkį. Ir tada jis pasigedo vietos, kur jis galėtų save, kaip jis sako, *situe*. Vadinasi, jo kūryboje, toje metafizinėj kūryboje ta *situe* dažnai pavartojama. Taigi, kiekviena siela, kiekviena asmenybė...

---

²³ Veikiausiai iš lenkų *kwiatek* ‘gėlė’.

²⁴ Petras Klimas (1891 m. vasario 23 d., Kušliškiai – 1969 m. sausio 16 d., Kaunas) – Nepriklausomybės Akto signataras, užsienio reikalų ministras, diplomatas, publicistas. 1925 m. gegužės 20 d. paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Prancūzijoje. Čia jis dirbo su Oskaru Milašiumi.

²⁵ V a. pabaigos – VI a. pradžios filosofijos istorikas ir teologas Dionisijus Aeropagas. Daugiau žr. Makselis Rasius 2016: Pseudo Dionisijo Areopagiečio įžvalgos apie gyvybę dieviškosios raiškos (Prohodus) kontekste. – *Logos* 87, 35–42.

516-0001-03

Turėt savo vietą, į kurią gali remtis, iš kurios yra kilęs, ir taip toliau. Jis pradėjo ieškot tos metafizinės tėvynės. Tai pradžioj tie blaškymaisi buvo tokie banalūs, galbūt ten kokia Polinezija, ten Van Gogas ir Gogenas ir panašiai. O paskui jis kažkaip užsikabino už Lietuvos. Na, čia sutapo aplinkybių daug, neteko jis tų dvarų, neteko turto, pasidarė visiškas beturtis, reikėjo iš kažko pragyvent. Bet jis, reikia šitą momentą pabrėžt, paskaitas apie Lietuvą pradėjo skaityti... Vienas... Iš labiausiai vykusių jo tekstų apie Lietuvą ir apskritai labiausiai vykusių tekstų išvis apie Lietuvą yra jo paskaita Geografijos draugijos salėje, ten kur jis įrašo, tą peizažą nupiešia: „Šalis šita nežino prabangos liūdnos – subręsti.“ Tai yra genialus sakiny, kuris yra Lietuvos formulė, raktas į mūsų savastį. Prabangos liūdnos subręsti. Vadinasi, subręsti yra prabanga, bet ji yra liūdna. Nes subręsti reiškia įgyti formą, o kiekviena forma yra mirtinga. Taigi, Lietuva yra ta, kur niekad nesubręsta ir visada lieka amžinai žalia rūta, sakykim. O visos kitos kultūros pasiekia civilizaciją. Ir kas dabar Egiptas? Krūva akmenų, piramidė. Arba ten dar kas nors. Visos formos miršta. Nemiršta tiktai tas, kas lieka esoj, lieka esos fazėj. O kas formos fazėj, tas miršta. Tai čia yra genialu. Pats būdamas ketvirtadaliu lietuviu, geriausiu atveju, ten kvarteronu, vadinasi, jis pasakė tokį sakiny, kurio, na, mes jį vadinam penkto laipsnio lietuviu, ten galima įskaičiuot, ar tėvas, motina lietuviai, tu lietuvis ir taip toliau. Ir galima būti lietuviu beveik neturint lietuviško kraujo, beveik neturint. Na, kažkoks mažas, matyt, reikalingas. Tai va, Milašiaus tokia istorija, ji tarsi yra tokia nauja jo reinkarnacija į Lietuvą, ta vaikystės meilė. Ir Lietuva irgi tampa jo meile. Ir čia reikia pabrėžt, kad jis, galima jį traktuot, va jam čia pritrūko pinigų, jis prisišliejo prie ambasados, ar ne. Jokiū būdu. Jis pirma pradeda skaityt paskaitas niekieno neprašytas, nieko. Ir tik paskui jie atkreipė į jį dėmesį. Man atrodo, pirmas atkreipė dėmesį kunigas [Vincas] Bartuška²⁶, jeigu neklystu. Paskui jis davė žinią Klimui, tada Klimas jį pasikvietė, na, ir jisai ten buvo toks, vadinkim, jo kalba, pasižymėjo puikia kalba, reikėjo rašyti tuos diplomatinius raštus, Milašius juos ten taip sudėliodavo, kad visi atkreipdavo dėmesį. Taigi, jis iš tikrųjų buvo labai vertingas. Plius dar populiarus pakankamai tam tikrose elito [grupėse], elite jis buvo populiarus. Žodžiu, tiesiog mūsų čia yra pagrindinė tokia ašis, kad Milašiaus lietuviškumas tai yra ne tai, kad jis parašė iškilią produkciją, pasakas ar ten dar ką nors, bet esminis. Žakas Biužas²⁷ yra pasakęs: „Nėra nei vieno sakinio, kur Milašius,

²⁶ Dvasininkas, filosofas Vincas Bartuška (1881 m. sausio 9 d., Kazliškiai – 1956 m. sausio 28 d., Marijampolė, buvęs Kapsukas).

²⁷ Jacques Buge'ė apgynė Sorbonoje disertaciją *Milosz en quête du divin*, kuri išleista Paryžiuje 1963 m. Joje paliečiama Milošo ir Lietuvos dermė. 1965 m. prancūzų literatūrologas išleido Milašiaus rinktinę *Connaissez-vous Milosz?*

kur jis nebūtų lietuviškas.“ Vienas iš geriausių tyrinėtojų. Bet aš jau čia turbūt per daug įsileidau į monologą, jūs turbūt paklauskite ko nors.

516-0002-01

Galime nevengti kartoti to, ką Jūs rašėte, nes gyvas žodis yra įtaigesnis. Aš manau.

Tai tikrai nevengiame to. Ir aš taip dabar galbūt prie to lietuviškumo dar sugrįšiu. Aš, žinote, va tokią temą paprašyčiau. Vadinasi, Jūs tikrai užsiminėte ir neišvystėte.

516-0003-01

Tai prašyčiau dabar pakomentuoti tą asmenybės ir kūrybos santykį, prisiminus Jūsų cituojamą Milašiaus sentenciją „Dieve, kaip tai žmogiška, pernelyg žmogiška“. Kodėl Jūs manote, kad būtent šioje sentencijoje reiktų ieškoti raktą į Milašiaus kūrybos pasaulį? Kitaip tariant, pakomentuokite krikščionišką žmogaus koncepciją Milašiaus kūryboje.

Krikščionišką?

Krikščionišką žmogaus koncepciją. Aš taip suprantu, kad Jūsų tekstas *Trys gyvenimai iš esmės ir ją išdėsto labai nuosekliai ir motyvuotai, ir logiškai.*

Na, gali būt.

Žodžiu, galima galbūt be mandrų žodžių, bet atsispiriant nuo tos intencijos, kurią Jūs taip išskyrėt, „Dieve, kaip tai žmogiška, pernelyg žmogiška“.

Na taip, matot, tas santykis biografijos su kūryba yra komplikuoatas. Kai kas visai nepripažįsta. Ten yra tokia kryptis, kad apskritai turi būti tik tekstai nagrinėjami, visiškai išjungiant biografiją. Tai yra kita, kad gal irgi toks kraštutinis, vadinasi, kad jo kūryba yra tikrai biografijos perpasakojimas. Tai aš manyčiau, kad yra kažkur teisybė tokia, kad neįmanoma išimti biografijos iš kūrybos. Vien tikrai kūryba, nežinant žmogaus biografijos, tiesiog skaitytojas daug prarastų, jeigu nežinotų kai kurių dalykų. Vadinasi, kai žinai žmogaus biografiją, žiūri į jo kūrybą, atsiranda kažkoks ketvirtas matmuo skaitant. Kai kurios biografijos yra labai neryškios, na, ten aš minėjau Rainer Maria Rilkę, ką apie jį gali pasakyti? Na, nieko ypatingo. Vadinasi, gyvenime, buityje jisai buvo neišsiskiriantis žmogus, jokių ten perturbacijų nebuvo didelių. Va, bet kūryboje jis labai,

labai ten yra ir dramatiškumo, ir ko tik nori. O kai kur biografija užgožia kūrybą. Ten koks nors, žinot, iš tų tokių kaip va Francua Vijonas²⁸ arba mūsų koks nors ten, čia toli ieškot nereikia, tos vietos turim irgi personažų. Žodžiu, neadekvatu būna savotiškai. Be biografijos neįmanoma, ypač Milašiaus, – geram, talentingam, genialiam rašytojui jo biografija yra vienas iš esminių dalykų. Vadinasi, turi būt sinchroniškai: eina jo kūrybos dalykai, biografija, aš va dabar Tolstojų čia kažkaip iš naujo perskaičiau. Tiesiog, kai žinai Tolstojaus biografiją [čia pas mus visokių gyvuliukų prisiveisę, kai mažai gyvena čia], tai, žodžiu, kai žinai jo biografiją, tai tada susidėlioja labai ta, išeina tas ketvirtas matmuo. O Milašiaus atveju tai jis yra ypatingas, aš jau sakiau apie tai ir rašiau, kad jisai priėjo tokį tašką savo tokių, vadinkim, žmogaus kaip kūrejo galimybių, kaip žmogaus, kaip Dievo paveiklo ir panašumo. Ir tada žmogus, aš nežinau, čia sunku pasakyti, čia labai yra intymu, asmeniškai. Jis atsiduria Dievo akivaizdoj, jis supranta, kad jis kaip žmogus daugiau nieko nebegali. Va, tai tada jam lieka koks kelias: likt ant to paties laiptelio, žmogiško, paties aukščiausiojo, jis visą savo talentą yra ne pražudęs, o pavertęs į vertybę tam tikrą, arba eiti toliau. O ką reiškia „toliau“? Toliau eiti reiškia atsisakyti. Ne tai, kad atsisakyti, jis žiūri tada iš tokio dieviško taško: „Dieve, kaip tai žmogiška, per daug žmogiška.“ Ir tada prasideda tas mistinis periodas. Na toks, keletas buvo ten: Svedenborgas²⁹ mistikas, sakau, toks mums prieinamiausias pavyzdys yra galbūt Tolstojus, sakysim, ir su Mickevičium kažkas panašaus įvykę. Tas laikotarpis, kai jis buvo susižavėjęs tuo Tovijanskiu³⁰, kai jis irgi taip tarsi metė visą kūrybą į šalį. Bet pas Mickevičių ten kažkas truputį ne taip su tuo Tovianskiu. Čia bandė aiškintis, na bet žodžiu. *Ksienga Pielgrzymstwa polskiego*³¹. Tai ten nežinau, aš tai juo nesižaviu, ta knyga. Ne tas kalibras turbūt. Bet irgi iš to paties... Žmogus prieina ribą, kai arba jis eina Dievop, bet tada jis turi viską palikt, kas žmogiška. O Dievop tai reiškia per mistiką ieškoti kontakto su Dievu. Vadinasi, bet jau per mistiką. Arba likt ant to paties laiptelio, tada ateina ten visokie apdovanojimai, garbė, nobeliai ir taip toliau. Bet labai retas, kuris sugeba peržengti. Čia yra tokia logika, galbūt, kaip jūs sakėt, krikščioniškos tokios žmogaus sampratos. Žmogaus kelias yra Dievop. Talentas ateina iki tos ribos. Jis arba žengia, arba nežengia. Prieš žengdamas jis

²⁸ Francua Vijonas (François Villon, tikroji pavardė François de Montcorbier arba des Loges) (1431 m. balandžio 1 d., Paryžius) – neeilinio talento prancūzų poetas.

²⁹ Emanuelis Svedenborgas (1688 m. sausio 29 d. – 1772 m. kovo 29 d., Londonas) – švedų mokslininkas, mistikas, teosofas.

³⁰ Andrius Tovianskis (Andrzej Towiański, *Андрей Тoviaньский*) (1788 m. gruodžio 21 d. – 1878 m. gegužės 13 d.), kilęs iš Vilnijos krašto, – filosofas, mistikas, tobianizmo grupuotės įkūrėjas, studijavo Vilniaus universitete.

³¹ Mickiewicz Adam 1832: *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*. Paryž: A. Pinard.

turi atlikti gana skaudžią tokią rezekciją, vadinasi, operaciją: atsisakyti savo, ne tai, kad jis ją paniekina ar ką, bet jisai supranta, kad tai yra niekai. Vadinasi, tai yra per daug žmogiška. Kad tai yra per daug žmogiška ta tokia na nebūtinai negatyvia prasme, bet čia netgi galima įžvelgti ir pozityvią [prasmę], kad jis kaip žmogus išsunkia save. Per tą palyginimą apie talentus: vieni išbarstė, o kiti ten juos išnaudojo ir na visiškai išnaudojo. Tai yra Dievo dovana, jinai yra jau panaudota, o kas toliau? O dar jisai gyvena, jis dar nemiršta. Na, tai tada kai kurie dideli žmonės, tiesiog tokie jau titanai, galima vadint, jie peržengia tą ribą ir pereina į tą mistinį laikotarpį. Gal taip reikia suprast.

Dar tada tiesiog praplečiant. Jūs savo tą nuostabų, įdomų tekstą, gilų tekstą apie Milašių pavadinate *Trys gyvenimai*. Galbūt tai yra conceptualus, kaip suprantu, pavadinimas. Kas tie trys Milašiaus gyvenimai? Gal labai labai plačiai neišsiplėsdami, bet vis dėlto nusakykite, kadangi tekstas egzistuoja, čia daugiau filmui galbūt pasakyti kondensuočiau, bet kad būtų aišku, ką Jūs turite galvoj – trys Milašiaus gyvenimai?

Na Paryžiuje buvo jo paroda ir jo plakatas, Milašiaus nuotrauka ir šalia nespaltotas negatyvas. Vadinasi, tos pačios nuotraukos negatyvas ir pati nuotrauka. Ir parašyta: „Iš šešėlių šviesa.“ Tai tas pirmasis nuopuolio laikotarpis, kai jisai, jaunas žmogus, atvažiavo į Paryžių, daugybė pagundų, dar jisai prisimena tą vaikystės šalį, čia yra tam mano tekste: „Kodėl tu leidai man išvykti iš to vaikystės sodo, kur tiek daug burlaivių, kur tiek dailių merginų, viliojančių Pietų šalies...“ Ir taip toliau. Ir ten yra jo tokia kvintesencija, tai yra toks eilėraštis „Beždžionės šokis“, kur jis jau ten gerokai buvo nuvažiavęs, kaip čia ūkiškai pasakius, nuo bėgių. Bet paskui, vadinasi, iki savižudybės, bandymo nusižudyti. Tas nepavykęs bandymas jį, matyt, sukrėtė ir jis tada pradėjo eit iš šešėlio į šviesą. Taigi, į tą šviesųjį laikotarpį. Tai yra antrasis gyvenimas. Tas perėjimas nebuvęs lengvas, jis ten dar rašo, aš prie to perėjimo dar priskiriu ir tą *L'Amoureuse Initiation* (Meilės iniciacija). Ten dėl pavadinimų kyla problemų: lenkai verčia *Miłosne wtajemniczenie*, mano nuomone, reikėtų versti į „iššventinimas“ arba „krikštas“, „meilė“. Ten irgi daug yra tokių visokių dekadentiškų, kiek aš va taip sugebėjau, nemokėdamas prancūziškai, susigaudyt iš lenkiško teksto. Yra tokio, vadinkim, pernelyg jaudulingo, žodžiu, yra tokio chaoso dar labai daug, vadinkim, tokio kūrybinio. Egzistencinio chaoso – taip tikriausiai pavadinti. Tam pačiam yra *Les Zborowski* priskiriamas. Jis irgi ten lyg rašo apie savo giminės visą istoriją, ten irgi paslaptinga, slėpinga ir taip toliau. Bet yra labai toks trumpas tekstelis *Labai paprasta misterio Triks-Triks istorija*. Apie juokdarį, kuris ten kažkaip visą laiką, matyt, ar jam ten buvo perpjautas veidas, visą laiką šypsojosi – ten labai šaunus kūrinėlis ir jisai baigiasi tuo, kad „gyventi reikia, gyventi

reikia“. Paskui *Miguel Mañara* tas choras atkartoja: „Gyventi reikia, nepaisant visko.“ Tai va tas atsigavimas ir jis tada savo tokius jau gal pačius svariausius dalykus parašo ten *Saulių iš Tarso, Mephiboset*, ypač *Migel Manjara*. *Migel Manjara* yra iš esmės biografinis dalykas. Va, tai antrasis gyvenimas. Ir trečiasis, kaip mes ką tik kalbėjom, yra tas jau mistinis laikotarpis. Jau tas, kur jis atsisako savo kūrybos, vadinasi, ją tarsi jau palieka ir persikelia. Tai čia jau susidaro tokie trys gyvenimai, jeigu taip trumpai.

Tai trečiasis čia įvyksta po to keturioliktų metų regėjimo, taip?

Taip. Ten kartais bando taip banaliai traktuot kai kurie tyrinėtojai, kad jisai susirgo vilklige, tokia liga gana bjauri ir tos ligos pasekmė, bet iš paties Milašiaus aprašymo ten apie jokias ligas nėra kalbos. Tiesiog yra klasikinis, nieko naujo. Dionisijas Areopagitas, Antikos mistikas, yra aprašęs tuos dalykus. Čia kiekvieno mistiko gyvenime būna ta vadinama tokia Alverno kalno³². Pranciškus Alverno kalne, uoloj, patyrė irgi tokį regėjimą, sukrėtimą ir po to jis tapo mistiku. Pranciškus Asyžietis. Tai va, visų mistikų kelyje, kas domisi mistine literatūra, tai čia nieko naujo. Vadinasi, mistikas prasideda nuo sukrėtimo, nuo regėjimo, nuo tam tikro, labai tokio egzistenciškai svarbaus įvykio ir tada jis jau pradeda savo kaip mistiko gyvenimą. Tai va, tas laikotarpis, Milašius turėjo tą regėjimą.

516-0003-02

Trys gyvenimai. Vadinasi, šviesa ir šešėlis, o per vidurį – kūrybinis laikotarpis, kuris mums, kaip žmonėms, skaitytojams, galbūt yra vertingiausias. Tačiau jam, kaip žmogui, to buvo per mažą.

Jūs minėjot parodą. Kuriuo metu ta paroda vyko?

Čia buvo jo kažkoks jubiliejus. Čia seniau, čia gerokai prieš daug metų, bet reiktų pažiūrėt, kada jis čia gimęs, ir... Prancūzijoje buvo. Ten Prancūzijoje tarp kitko, jeigu teko domėtis, iki šiol tebeina *Cahiers Milosz*³³ – *Milašiaus sąsiuviniai*. Tarp kitko, va šitas tekstas buvo pirmąkart išspausdintas būtent Paryžiuje. Taigi, apie kelionę į Čerėją. Aišku, slapyvardį, nežinau, kaip jis ten nukeliavo. Bet jį išvertė, ten irgi tokia savotiška, išvertė toks Jonas Grinius³⁴. Buvo toks

³² Alverno (La Verne) kalnas – kalnas Umbrijoje, švento Pranciškaus Asyžiečio tėviškėje.

³³ 1967 m. išleistas pirmasis *Cahiers de l'Association Les Amis de Milosz* (Milašiaus bičiulių asociacijos sąsiuviniai) numeris.

³⁴ Jonas Grinius (1902 m. kovo 5 d., Giminėnai, Joniškio valsčius – 1980 m. lapkričio 10 d., Miunchenas) – intelektualas rašytojas, menotyrininkas, literatūros kritikas ir istorikas. Studijavo drauge su Salomėja Nėrimi 1924–1926 m. Rašė ir apie Milošą. Atminties riktas. Interviu A. Patackas klaidingai paminėjo Griniaus vardą, pavadindamas jį Juozu.

literatūros kritikas, jį laiko vienu iš Salomėjos Nėries amantų, ten iš to daugelio vienas iš jų, kandidatų į tuos jos įsimylėtus, manau, kad jų buvo keletas bent. Va ir jis prieš mirtį, paskutinis tekstas, kur išvertė, tai buvo šitas tekstelis apie kelionę į Čerėją. Ir jis buvo išspausdintas Paryžiuje. Aš apskritai pirmą kartą išspausdintas kažkodėl buvau. Ne Lietuvoj kur nors ten. Paskui persispausdino *Draugas* Čikagos ir taip toliau.

Dabar toksai motyvas dar. Kaip Jūs interpretuojate nostalgijos temą Milašiaus kūryboje?

Tai va, viena iš... Aišku, nostalgija toks jausmas, kuris nesvetimas kiekvienam žmogui, bet Milašiaus jis užimą tokią centrinę, sakyčiau, vietą, esminę. Ir čia labai irgi yra viena iš jo lietuviškumo tokių, vadinkim, šaknų, nes nostalgija... Apie Milašių galima pasakyt dar „visas aš esu iš savo vaikystės“. Vadinasi, ta vaikystė yra tarsi pirmvaizdis Rojaus, kur kažkada žmogus būna. Mano supratimu, kad įtikėti Dievą nereikia labai daug – reikia mylėti vaikus ir gėles. Tai jei tu pažįsti vaiką, aš esu parašęs „Kristus ir...“, reiškia „Adomas yra vaikas“ – tokį tekstą, nežinau, ar teko skaityt. Mano nuomone, Adomas buvo ne suaugęs, o buvo vaikas. Gal jis atrodė kaip suaugęs, bet iš esmės jis buvo vaikas. Tai va, žodžiu, tai ta vaikystės, aišku, visiems čia ta vaikystė svarbi, bet Milašiui yra jau ant ribos. Jis iš jos, galima sakyt, ir neišėjo iš vaikystės iki pat tokio savo... O nostalgijos tema mūsų literatūroj yra lemianti. Kaip mūsų literatūra pasidarė? Iš nostalgijos. Vadinasi, buvo tautosaka, ar ne. Po to tautosaka, kaip mes šaipomės, kad Poviliukas, studentas iš Peterburgo, šešiolikos kilometrų spinduliu, mes ten paskaičiavom, subūrė paneles, liepė joms išmokti lietuviškai, privertė rašyt visas tas lazdynų pelėdas ir šatrijos raganas. Na va, dar kažkokią seną moteriškę pagavo penkiasdešimties metų ir jai liepė rašyt, ir taip gimė lietuvių literatūra. Ten apie Saudargo tą triobą, kur tu vienas ten kažkur tai išeina šešiolikos kilometrų. Žinot, tas senas – tai Pečkauskaitės pagrindinis kūrinys.

Sename dvare?

Sename dvare, taip.

Čia reikia pasakyti, kad tas Poviliukas – tai Povilas Višinskis, taip?

Taip, būtent.

Ir kitos tos moterys – tai mūsų literatūros klasikės?

Na taip. Ir paskui atsirado Jablonskis, kuris ten susuvalkietino visas tarmes ir taip toliau.

Taip, bet Jūs tam žodžiui *nostalgija* teikiate ypatingą prasmę.

Taip. Tai, žodžiu, tautosaka yra tautosaka. Lyrinė daina, kaip Maceina, mes, tiesą sakant, savarankiškai priėjom prie tos nuomonės, bet čia jau tegul bus

Maceina, kad yra kultūros profenomenas. Anot Špenglerio³⁵, kiekviena kultūra turi savo provaizdį, profenomeną. Tai liaudies daina kaip tautos sielos išraiška. Vokiškai parašytas tekstas, mes jį išvertėm, įdėjom. Ten buvo dar partizanų dainos, tai man čia kainavo, vadinasi, straipsnį tie dalykai, kadangi buvo partizanų dainos, tai jiems papildomas straipsnis buvo už tai, kad išpublikavo.

Straipsnį turit galvoje, kada Jus pričiuopo, taip?

Na, ten tokia istorija buvo. Mokslų akademijoj stovėjo spinta koridoriuj. „Neaktualusis teminis katalogas“ vadinosi. Ir ten buvo visko. Kur cenzūra nežinojo, kur dėt tas knygas. Vadinasi, brošiūros visokios suversta. Ir kartais va užsakai ir tau atneša. Dažniausiai neatneša. Bet kartais atneša. Ir mes ten radom *Septynios legendos apie Nukryžiuotąjį*. Ir radom kažkokį *Baltikum* žurnalą vokišką, skirtą Baltijos šalims. Ir ten buvo tas Maceinos straipsnis. Vokiškai. Jis buvo parašytas vokiškai. Ne lietuviškai. Mes jį išvertėm ir įdėjom, dabar aš nebeprisimenu, ar į *Ethos*, ar į *Pastogę*. Tai jie ten, kai pagavo, tai už tas partizanų dainas... Vadinasi, lyrinė daina yra mums tas pats kaip Egiptui piramidė, arabams arabeska, Vakarų Europos kultūrai tas erdvinis, Bacho muzika ir panašiai. Tai, žodžiu, kad, kai dabar gimė tas gemalas mūsų literatūros, tai jisai gimė iš nostalgijos. „Op! Op! Nemunėli! Ar tu manęs šauki?“³⁶ Iš nostalgijos, vadinasi, perėjo. Tautosaka perėjo literatūrą, kuri iš pat pradžių pradėjo. Na variklis buvo būtent nostalgija, bet nostalgija tokia gal šmalco³⁷ prasme, vadinasi, pasaulio liūdesys *Reue*³⁸ laikotarpiu tokiu. Tai jeigu tautosakoj, čia aš nelabai aiškiai kalbu, tą dalyką dar reiktų pakrapštyt, mano ta hipotezė gal tokia truputėlį dar per drąsi, ją reikia dar užbaigt, bet jeigu *Reue* laikotarpiu, jeigu tautosakoj ten buvo viskas gražu, gerai, bet vis tiek buvo daug liūdesio. Ten mūsų dainos apskritai. Apskritai, lyrikoj yra daug liūdesio. Daug to *aisos*, mes turėjom tokį žodį. *Aisa* reiškia toks neapibrėžtas pasaulio liūdesys. Tai ta gimstanti literatūra irgi orientavosi į tą patį. Irgi orientavosi į tą pusę ir paėmė iš tautosakos tą liūdesį, o paskui, na, jūs pasižiūrėkit, ten tie visi Biliūno, visi tekstai yra tokie tikrai nelinksmi. Nostalgija yra lietuviška, iš esmės tai yra žmogaus, išvaryto iš Rojaus, ilgesys to pirmykščio Rojaus, harmonijos, pirmykštės darnos. Tai tas mums, aš tą vadinu nostalgija, bet galbūt čia kažkas plačiau. Bet čia reiktų atskirų studijų, aš čia turbūt nebespėsiu. Tai buvo viena iš pagrindinių motyvacijų, taigi, kaip čia pasakius... Vadinasi, mūsų literatūra su nostalgija turi labai tamprų ryšį. Nebūtų šito

³⁵ Osvaldas Špengleris (Oswald Spengler) (1880 m. gegužės 29 d., Blankenburgas – 1936 m. gegužės 9 d., Miunchenas) – vokiečių istorikas ir filosofas, literatūros ir menų žinovas.

³⁶ Iš Andriaus Vištelio ketureilio.

³⁷ Vok. *der Schmalz* ‘sentimentalumas’.

³⁸ Vok. *die Reue* ‘atgailavimas’.

jausmo, nežinau, kas tada su mūsų literatūra. Ji labai greit, tarp kitko, pasivijo europinį lygį. Vadinasi, žiūrėkit, aš čia parašiau tokį piktą tekstą, neseniai čia pasirodė apie knygas ir skaitymą, kad jaučiu žiaurų kompleksą, kad, kai rusai turėjo Tolstojus ten visus, na, Gogolius ir taip toliau, tai mes turėjom *Mužiką Žemaičių ir Lietuvos* Poškos. Pradėjom nuo nulio, jeigu neskaičiuotume Done-laičio, kuris ten šiek tiek atskirai stovi. Žodžiu, va kur buvo didžiausia Liub-lino unijos blogybė. Vadinasi, ne tik kad sugriovė valstybę, bet iš mūsų atėmė kalbą, o kalba yra savastis. Mums kalba yra ne vien susižinojimo dalykas. Kal-ba yra kažkas daugiau. Ir mes be tos kalbos. Bet jau Mykolaičio Putino *Altorių šešėlyje* yra europinio lygio dalykas, jau pasiektas tas. Na, gal jis toks truputėlį turi tokio provincijos kvapo, bet vis tiek negali nuneigt. O toliau visa mūsų ir tolimesnė literatūra ten yra tikrai jau europiniai dalykai. [Antanas] Vaičiulaitis visiškai europietiškas, nemokėjęs, tarp kitko, slaviškai. Nemokėjo nei rusiškai, nei lenkiškai.

Kas toks?

Vaičiulaitis.

Aš išgirdau Mieželaitis.

Ne ne ne. Mieželaitis čia į šoną. Žodžiu, Vaičiulaitis buvo ta karta, ji buvo labai tokia pabrėžta laike, labai trumpas laikotarpis, gal kokia dešimt metų, kai nereikėjo mokytis nei lenkiškai, nei rusiškai. Jisai mokėjo angliškai, mokėjo vokiškai, ką tik nori, tiktai ne lenkiškai, apsiėjo be šitų kalbų. Tai Vaičiulaičio tėvas jį labai vertino kaip labai puikų stilistą. Iš tikrųjų. Tai va, žodžiu, gal jis nėra kokia žvaigždė vakarietiškam kontekste, bet lietuvis apskritai niekad nebus.

516-0003-03

tarptautiniu bestseleriu. Jeigu kas rašo lietuviškai, turi šitą užmiršt dalyką. Čia tiktai ką mes žinom – Milašių ir Mickevičių tam kontekste.

Gal grįžkime prie nostalgijos ir Milašiaus. Tai, žodžiu, sakau, šita tema nostalgija yra iš tikro ilgesys to išvaryto iš Rojaus Adomo, kuris dar buvo labai netoli Rojaus, ir apskritai lietuviška kultūra, kaip čia pasakius, vėl banaliai, bet nebuvo toli nuvaryta nuo, jeigu aš turiu galvoj tą amžiną žaliavimą, buvimą aisoje, nenorą ir netgi nemokėjimą kurti formų, nes formos sukūrimas „žiedėti“ yra „žydėti“. Žydėti yra žiedėti. Žilti ir reiškia želti, ar ne? Mes turim visą kompleksą. Vadinasi, mes pavadiname nykti–nokti dėsnium. Čia pat branda ir čia pat mir-tis. Kas subręsta, tas miršta. Kas įgyja formą, tas tampa mirtingas. Kas neįgyja formos, balansuoja riboj iki formos. Kas yra amžinai žalias, bet užtai ir amžinas. Tai va, mūsų tokia dalia, kaip sakant, čia gerai ar blogai, nuo mūsų nebeprisklau-so, vadinkim, kaip norim.

**Truputį tą savo teiginį, kad viską galima rasti kalboje, tik reikia ją at-
rakinti, šiek tiek praplėskite. Kadangi mūsų tema Milašius, bet Mi-
lašius net nemokėjo lietuviškai, bet vis tiek labai lietuviškas. Va Jūs,
viena vertus, teigiate, kad viską galima rasti kalboje, tik reikia ją atra-
kinti, o, kita vertus, Milašius, kuris tik pramoko lietuviškai...**

Na taip, čia yra tokia savotiška priešara. Bet iš tikrųjų jos nėra, nes viską ga-
lima rasti kalboje, vadinasi, mes turim metodą, jisai buvo toks jau labai nieki-
namas, bet jeigu ne tas metodas, mes nebūtume savo tų dvylikos knygų parašę,
aš nebūčiau. Ir, galų gale, Saudargas, jį dabar reabilituoja va šita knygelė, kur
jūs turit, lietuvių kalba. Na, jeigu trumpai šnekant, tai, ką mes darėm pusiau są-
moningai, nelabai suvokdami, ką darom, tai dabar vadinama labai moksliskai –
kognityvinė lingvistika.

Kokia lingvistika?

Kognityvinė. Nuo žodžio *cognitio* – pažinimas. Yra naujausia lingvistikos
rūšis, jai dvidešimt metų tiktai, taip toliau. Tai čia apie tuos metodus. Tai va,
žodžiu, kalba mums yra savasties dalis. Kitoms tautoms kalba, kokiems nors
belgams ar dar kam, jiems – susižinojimo priemonė. Jie gali kalbėti valoniškai,
gali kalbėti flamiškai, bet jiems reikia tik kontaktuot. O va mums kalba reiškia,
mes prarandam kalbą – prarandam dalį savęs ir kartu prarandam ir literatūrą,
ir viskas griūva. Vadinasi, kalba mums yra, na, aš ten nenoriu pradėt pasakot,
kokia ji sena, sanskritas, ten taip toliau. Tai, žodžiu, kalbos dalykai – esminiai.
Dabar Milašius mokėjo lietuviškai šiek tiek, bet jeigu jis ir būt gerai mokėjęs,
ne tas reikalas. Mes jį vadinam penkto laipsnio lietuviu. Kodėl? Todėl, kad yra,
neprisimenu kas, vieni sako, kad Berdiajevas³⁹, kiti sako, kad dar kas nors yra
pasakęs, kad kiekviena tauta yra tam tikra Dievo idėja. Vadinasi, Dievas sukūrė
tautą, lygiai kaip ir žmogų, kad jis įkūnytų tam tikrą idėją. Tai yra tokių labai
ryškių tautų, tai čečėnai, aš gerai pažįstu tą tautą, daug kartų buvęs, jie mane
žavėjo ir tebežavi, nors dabar ten pasirodo ir pas juos juodulių pakanka. Tai, žo-
džiu, laisvės problema pas čečėnus. Čečėnas yra tas pats kaip laisvė. Aš esu netgi
pasakęs – kažkada jie ten įsikirto, kad čečėnai – ne nacija, o „sostojanije duši“,
na kaip išversti – „dvasios būklė“. Tai va, žodžiu, tai kiekviena tauta, na, yra
tautos maišytos – ten sunkiau susigaudyt, bet mes turim tą idėją. Kas pagauna tą
idėją, yra lietuvis. Kas ją vysto, kas ją gyvena, yra lietuvis. Jis gali ir nebemokėt
lietuviškai. Kalbos dalykai tinka tiems, vadinkim, pirmiesiems trims ar ketu-
riems laipsniams. O Milašius yra tas lašas, vis tiek danguje reikalingas, kažkoks
lašas, bet toksai Ereto pavyzdys, žiūrėkit, visiškai jis nieko bendro neturi su

³⁹ Nikolajus Aleksandrovičius Berdiajevas (1974 m. kovo 18 d. – 1948 m. kovo 21 d.) – rusų filoso-
fas, religinio egzistencializmo atstovas.

Lietuva. Draugas žūdamas prieš mirdamas sako: „Važiuok ir, jeigu nori, važiuok ir daryk, ko aš negalėsiu padaryt.“ Atvažiavo į Lietuvą, na čia, taip toliau. Labai užmirštas be reikalo toksai trumpas Ereto tekstas, jis ten karo metu kažkaip išėjo „Lietuva yra Europos Adomas“. Žodžiu, ten verta atkreipt dėmesį. Tai yra tas pats, ką mes kalbam. Eretas visiškai savarankiškai, mes tą tekstą tik neseniai čia aptikom, tai va, žodžiu, tokie pamąstymai. Taip kad kalba ir Milašiaus fenomenas šiuo atveju išsispredžia būtent per tą tautos idėją. Tauta, kuri pagauna, mes nesam dar jos pagavę, mes dar nesam susivokę, kai mes ją pasiimsim. Tai va, kai pas mus vakar buvo forumas televizijos, ką daryt, kad nebėgtų iš Lietuvos, ir sėdėjo vietiniai ekonomistai. Naivuoliai. Ir mano, kad per ekonomiką čia sulaikys iš Lietuvos bėgančius. Kas įleido šaknį kultūriškai ir egzistenciškai, tas niekad nevažiuos, nepaisant visų ekonomikų. Yra toks žodis *butšaknis*, nežinau, ar teko girdėt.

Koks?

Butšaknis. Žemaičiai turi išlaikę. Reiškia visa genties vieta, kur gentis gimė. Visa gentis gali išvažinėti, bet butšaknis lieka vietoj ir niekur nevažiuoja. Jis saugo genties, protėvių [žemę]. Tai kol Lietuvoje bus butšaknių, gali likti ne trys milijonai, o trys šimtai tūkstančių, bet jeigu tai bus butšakniai, tai mes niekur nepradingsim. Šitie dalykai labai svarbūs. Šaknį reikia leisti. Šaknį galima įleisti tiktai kultūriškai. Jeigu tavo šaknis silpna, ją labai lengva išrauti. Na, ir tada emigracijos ta banga nusineša, kaip toj, žinot, rusų „perekati pole“ toks augalėlis yra, per stepę ritasi toks kamuoliukas, jis ten kažkur sustoja, kartais įleidžia šaknelę, pasilaiko ir paskui vėl išrauna, ir vėl neša. Tai pas mus tas pats. Visos emigracijos, visos ekonomikos, visi gudravimai su visais mokesčiais nieko nepadės, jeigu nebus šaknies. Mano va šita, čia jūs paskaitysit, pradžioj ten toks eilėraštas yra: „Kas mes tokie, jie stato namus iš molio, dainuoja dainas senolių.“ Tai šitie yra butšakniai ir niekur iš čia nevažiuos. Jie čia bus, nepaisant, ar bus karas, ar maras, ar badas. Liks čia.

Galbūt čia dabar tiktų tokį klausimą įterpti. Apie Oskaro Milašiaus norą, tokią pastangą. Oskaro Milašiaus noras, pastanga buvo prie antikinės ir biblijinės dimensių pridėti dar vieną su Lietuva centre. Na šiaip aš su ta tema susidūriau labai įdomiam kontekste. Aš dariau apie Česlovą Milošą filmą ir tuo metu ruošiaus ir buvau Italijoje gana ilgą laiką Kaprio saloje. Ir tada būdamas tos antikinės kaip ir kultūros lopšyje, bet toje zonoje, ir galvodamas apie Česlovo Milošo kitą Europą, pamiršau pavadinimą knygos. *Gimtoji Europa*, kurioje jis... Arba ne, apskritai apie jo šitą LDK erdvės suvokimą. Ir aš tada galvoju: Dievaži, bet tai yra ištisa kultūra, kuri kaip ištisa dimensija, kuri niekaip neįėjus į Vakarų Europos tą suvokimą. Kitaip sakant, aš nepainiosiu

čia savo minčių, kurios nėra sklandžios, bet grįžtant, ar Jūs galėtumėt kaip nors pakomentuoti tą Milašiaus pastangą prie antikinės ir biblijinės dimensijų pridėti dar vieną su Lietuva centre.

Na, Milašiaus aš kažkaip tos, kaip jūs vadinate, antikinės dimensijos gal tik kokie pėdsakai yra. Aš dabar, man čia reikia gerai pagalvot.

Aš turiu galvoje, kad Europoje, europinėj kultūroj, egzistuoja tokia dimensija.

Na matot, mes tai laikome Lietuva, vadinasi, kai Špengleris ten priskaičiavo septynias didžiąsias civilizacijas, Toinbis⁴⁰ – dvidešimt tris ar kiek. Lietuvą galima laikyti visiškai atskira civilizacija, kaip Ethoso kultūros prasme. Jeigu kultūrą skirstyti į Ethos ir Logos kultūras, tai Lietuva yra atskiras darinys, kuris iškrenta iš viso, kas yra aplinkui. Jis yra mažai pastebimas. Kaip sakiau, todėl pastebimas, kad jis nesukuria formos. Pagal Kanto posakį, du dalykai mane žavi: žvaigždėtas dangus virš manęs, Logoso pasaulis ir moralinis dėsnis manyje. Tai va, šitas Ethoso pasaulis, moralinis dėsnis manyje, čia Lietuva yra civilizacija, šitoj srityje. Mes turime visiškai atidirbtą iki galo kalendorinių švenčių sistemą. Turime visas tas dorąsias tiesas. Ir dar palyginti nelabai sugadintą, bet nesugadintą. Tai va, tokiam kontekste tai šitas Milašiaus, jis turėjo kitą problemą, mano nuomone, ką jis vadino biblijine. Jis gi yra, jo motina buvo žydė. Tai aš čia pažįstu keletą tokių personažų, toki Letą Palmaitį, čia jis toksai mažai žinomas gal, bet viena iš įdomiausių figūrų šiuolaikinėj Lietuvoj. Esu su juo kartu knygelę parašęs, galėsiu padovanoti. „Kas ir kada pagrobė Europą“. Na, originalas, kalbininkas genialus, jis šiuo metu neturi ką valgyt, taip toliau. Tie visi kalbininkai yra su truputį pavažiavusiu stogu, kitokių nebūna. Kalbininkai yra nepaprasti žmonės, įeina į tą pasaulį ir iš jo jau nesugeba išeit. Žodžiu, Milašius, grįžtant prie jo, žiūrėkit, nuvažiauvau į pievas ir dabar. Aha, biblijinį. Jis visą gyvenimą, jis gale gyvenimo grįžo prie tos biblijinės tematikos, nes jo ir na *Saulius iš Tarso* [drama, 1914], sakykim, krikščioniška, bet, pavyzdžiui, ten jo tas *Nihumim* [eilėraščių rinkinys, 1915] ir kitos jau yra biblijiniai dalykai tokie. Vadinasi, tas. Ir jisai sprendė visą gyvenimą problemą tarp to lietuviškumo ir, kaip jūs sakėt.

516-0003-04

Tai buvo vienas iš atvejų, kai išsprendė darnos pavidalu, vadinasi, jis mirė būdamas darroje, būdamas tarp šitų dviejų vis dėlto labai svarbių civilizacinių pradų. Tai yra labai retas atvejis. Heinė turėjo didelių problemų, taip ir

⁴⁰ Arnoldas Toinbis (Arnold J. Toynbee) (1889 m. balandžio 14 d., Londonas – 1975 m. spalio 25 d., Jorkas) – garsus istorijos, civilizacijų filosofas.

neišsprendė, liko slaptas krikščionybės priešas, nors ir buvo formaliai apsikrikštijęs. Čia tas lašas biblijinio kraujo. Jis labai dažnai prasimuša labai netikėtai ir dauguma pralaimi tuo, kad arba susidvejina, įeina į tam tikrą šizofreniją... Milašius tuo pačiu metu liko ištikimas katalikas, rašė Popiežiui. Nusiuntusį tas pranašystes, jį kai kas, atrodo, Maritenas⁴¹, kaltino profetizmu, neva leido būti sau pranašu – tas katalikybėj nelabai priimtina. Popiežiaus, tiksliau, jo sekretoriaus, atsakymas buvo formalus, bet toks apyšaltis: „Ačiū, gavom, labai talentinga.“ Maždaug taip. Milašius labiausiai išgarsėjo tom pranašystėm, bet kartu liko ištikimas tam savo lašui žydiško kraujo. Tai tą biblijinę tematiką išvystė talentingai, genialiai netgi – jame tie dalykai dera. Tai buvo dar viena jo pergalė. Galima sakyti, laiku mirė – trisdešimt devinti metai. Galit įsivaizduoti, jei fašistų užimtam Paryžiuj jis būtų likęs gyvas, koks jo likimas būtų – Buchenvaldas ar kažkas tokio. Kažkas siaubingo. Mirė, paukštelį begaudydamas parke, tiesiog tokiom idealiom aplinkybėm, galima sakyti. Pabėgo kanarėlė, jis ją gaudė.

Bet aš supratau, kad tai buvo viešbutyje, kuriame jis gyveno?

Aš taip supratau, kad ta kanarėlė pabėgo ir išskrido į lauką.

Aš supratau, kad kambary.

Galbūt, reiktų tikslint.

Buvom nuvažiavę į tą namą, kur jis gyveno, ir ten buvo įdomi istorija, bet man netiko filmui, tai liko atidėta. Ten dabar gyvena žmonės, tas namas buvo karo metu paverstas tokia užteršta vieta. Žmonės, kurie įsikraustė, sakė, kai įsikraustė, kad buvo pridergta ir t. t. Tas namas buvo labai gražus. Bet čia kita tema. Kadangi laiko neturiu, grįšiu prie Milašiaus lietuviškumo. Jūs lyg ir buvote užsiminęs, nežinau, ar viską pasakėte, tai kas yra toji Milašiaus Lietuva, arba, kaip Jūs sakėte, skirtoji vieta žemėje?

Jis ieškojo išėities iš kūrybinės krizės, aš jau apie tai sakiau, kad buvo toks tarsi stabtelėjimas. Jis bandė žurnalą leisti, užsiiminėjo vertimais. Būna kūrybos žmonėms tokių pertraukų, vadinkim, kūrybinių. Ir tada jis pradėjo ieškoti, į ką atsiremti, – *situé* – padėti save į vietą, dėl ko jis galėtų atsiremti, kas galėtų būti jo kūrybos stimulu. Ir čia netikėtai tam tikrą rolę suvaidino Maurice'as Prozoras⁴², jis yra bajoras, dalyvavęs sukilime, kažkur nuo Pakaunės. Jis atkreipė dėmesį į jo kūrybos lietuviškumą. Tą lietuviškumą ta prasme, kaip tai bandžiau

---

⁴¹ Žakas Maritenas (Jacques Maritain) (1882 m. lapkričio 11 d. – 1973 m. balandžio 28 d.) – prancūzų rašytojas, filosofas.

⁴² Maurice'as Prozoras (1849 m. sausio 28 d., Vilnius – 1928 m. gegužės 10 d., Nica) – prancūzų rašytojas, vertėjas, diplomatas.

pasakoti. Tarsi rašo prancūziškai, jis ten ieškojo... gan banaliai, gal ir sakiau, išvažiuoti į tas Rojaus salas... Ta Rojaus užuomina, ieškoti tos vietos, švarios, skaisčios, nesuteptos, į kurią jis galėtų save patalpinti ir iš ten gauti naują stimulą kūrybai. Turbūt kiekvienam žmogui jis pasijunta tokia vėle be vietos – jis ieško, iš kur aš čia, kas aš toks, iš kur mano šaknys, šaknies ieškojo, ko gero. Ir čia staiga tas Prozoras atveria akis: jis vėl prisimena tuos sodus, susigeneruoja vėl į vaikystę, tą Ani. Ta Ani ir Lietuva yra maždaug tas pats. Transformuojasi savotiškai.

Savotiška metafora daugiasluoksnė ar ne?

Be abejo, nežinau, kokį žodį čia pavartot, visokių čia yra terminų. Ir tada jis pradeda skaityti paskaitas, bet aš noriu pabrėžti – su ambasada kol kas jokių kontaktų nėra, jokio materialinio intereso tame nėra, aš tuos dalykus labai tikslinu pagal datas ir taip toliau. Ir jis pradeda kalbėti, pasakoti apie Lietuvą kaip apie tam tikrą Rojaus, pirmą Rojaus, šalį, ten linmarkų kvapai, ten vilkų..., žodžiu, genealiai, tą reiktų galbūt mokyklose, turėtų tas tekstas... Nuo tada Lietuva jam tampa svajonių mistine tėvyne. Tarp kitko, kai pirmą kartą atvažiavo į Lietuvą, jam buvo smūgis. Po Pirmojo pasaulinio karo, įsivaizduokit, Kybartai, griuvėsiai, nustekenta, nuvaryta Lietuva. Bet jis vis tiek jos neišsižada, jai sąžiningai tarnauja savo kalba, savo iškalba, savo ryšiais, labai didelę rolę suvaidina. Prancūzai iškart pajunta, kad turi reikalų su kažkokia kultūringa šalimi, ir visai kitaip skaitosi. Taip jam Lietuva regeneruojasi iš vaikystės. Jis iš tiesų mylėjo Lietuvą, ji jam buvo gal daugiau tas „vaikystės sodas“, tas idealus vaizdinys. Tada jis griežtai atsisako lenkystės. Lenkai jį traukė, bandė padaryti lenku, bet jis jiems tiesiog gana žiauriai, net grubiai atkirto. Todėl *Zborovskiai* liko neužbaigti.

Taip Milašius buvo suradęs motyvą, prasidėjo jo naujas kūrybinis atsigavimas. Tuo pačiu metu jis pradėjo domėtis lietuviškomis pasakomis. Pats derlingiausias laikotarpis prasideda nuo tos vietos.

Tie metafiziniai jo tekstai tada parašyti.

Taip. Metafizinius jis pradėjo rašyti, kai jame atgimė, vadinkim, žydiškasis sandas. Tada jį stipriai užgeneravo. Ir susidėliojo viskas. Saulius iš Tarso, kuris kelyje į Damaską atsivertė, iš Sauliaus tapo Pauliumi, tai tarsi labai krikščioniškas motyvas. Jo kūrybos viršūne vis dėlto laikyčiau simfonijas: „Nebaigtoji“, kitos. Ten yra ir dainingumas, ir melodika, bet kartu ir prasmė, ir lietuviškumas, ir biblijinis sandas, kaip jūs sakėte. Eilėraščiai gražūs, lyrika ir taip toliau. *Mañara* (pjesė *Migelis Manjara* – red. past.) irgi labai stiprus dalykas. *Mañara* yra Jėzuitų ordino įkūrėjo istorija, tik pavadinta kitaip. Ir kartu jo paties istorija. Kur kūniška meilė virsta į dievišką. Labai stiprus dalykas. Visiškai atkartoja Lojolos biografiją. Lojola – sužeistas karininkas – tampa šlubas, įkuria karingą ordiną. Jėzuitai yra bažnyčios kariai. *Compañía di Gesu* verčia „Jėzaus draugija“.

Visiškai ne draugija, reikia versti „Militarinė Jėzaus kuopa“, t. y. militarinis vienetas. Jeigu padalintume visas [jėzuitų parašytas knygas], kiekvienas jėzuitas yra vidutiniškai parašęs po 12 knygų (kokių nors mokslo darbų ar šiaip ko nors). Labai mokytas ordinas. O juos kai laidoja, nebūna nei vardų, nei pavardžių. Yra toks anekdotas. Rašo, kad jėzuitas gauna įsakymą, jis kažkur jau veikia seniai, jam ten gerai sekasi, ir staiga jis gauna įsakymą sėsti į laivą ir plaukti į visai kitą vietą. Ir jis visą naktį kankinasi, kaip čia dabar bus, ką aš darysiu, sako: nè velnio, pirmiausia jėzuitas gauna įsakymą, sėda į laivą ir tada kankinasi.

Dar toks momentas iš Jūsų teksto. Jūs išskiriate citatą iš *Nihumim*: „Gyvenime gyvenime, žinau aš, kad pasaulio šešios dienos duotos atskleisti tam, ką reik pažinti septintojui.“ Kokia buvo ta septintoji Os-karo Milašiaus diena, kaip ji atrodė?

Sunku pasakyti. Septintoji diena – sekmadienis, nelabai žinau, kaip traktuoti šitą dalyką. Nežinau, kaip atsakyti.

Prisiminiau kitą Thorntono Wilderio paprastą, bet labai gražų romaną *Aštuntoji diena*. Dievas kūrė pasaulį šešias dienas, septintą ilsėjosi, bet niekas nežino, kiek trunka Dievo diena. Ir kad dabar trunka aštuntoji diena. Aš tą turėjau galvoje, klausdamas apie Milašius. Aš su-prantu, kad tas jo kopimas Dievop pasiekia vos ne aukščiausią... [įrašo pabaiga]

516-0003-05

Tai, kaip ir įsivaizduoju, atsakyme į tą klausimą apie septintą dieną kažkas tokio turėtų būti.

Ko gero. Ko gero, čia geras spėjimas. Maždaug, kad Dievas man labai patinka, kai Dievas gėrėjosi savo kūryba. Na, ir padaro, ir paskui gėrisi. Tai aš nežinau, ar tai septintą dieną buvo, ar aštuntą. Gal, ko gero, aštuntą. Tai aš, ko gero, man tiesiog teko dešimt metų dirbti – griovius šienaut. Na, ten išmetė iš Mokslų akademijos, taip toliau. Tai, žodžiu, jeigu taip gražiai griovį padarai, melioracijos griovį, eina vagelė. Ir aš pirmą kartą gyvenime, turbūt daugiau nebepatirsiu, kad man būdavo gražu. Aš padariau tiesiai, gražu, vandenėlis teka, čia ir taip toliau. Ir aš gėrėdavausi savo darbu. Ten, aišku, daug prakaito nuliejau. O po to tokios atgaivos aš nepatyrčiau niekad, nei knygas rašydamas, nei juo labiau ten Seime dirbdamas, bet tai jeigu žmogus, čia yra būtina, jeigu tu viską teisingai darai ir kažką padarai, tau turi būti pačiam gražu. Reikia skirt laiko tam ir nesigėdyt to pasigėrėjimo. Ne pasigyrimo kokia nors premija ar dar kuo nors, jeigu tai va aš sakau, labai keista, bet aš pradėjau prie griovių tą tokį ir tikrai būdavo gražu. Čia

buvo raistas, priaugęs ten galas žino ko, net nesimatė, čia dabar gražus griovelis, aišku, kad po purvumą liejasi, su tuo kastuvu, su tuo dalgiu šešias valandas. Bet padarai ir gražu. Ir pas Dievą tas pats yra. Jisai žiūrėjo į savo sukurtą pasaulį ir gėrėjosi. Nežinau, gal septintą dieną, gal aštuntą.

Dievas septintą, o mes gyvenam aštuntą. Bandom tobulėti. Na, nežinau, ar čia būtų ką pridurt, bet teko skaityt Petro Klimo atsiminimus apie paskutinį laikotarpį, paskutinius Oskaro Milašiaus metus, kai jis gyveno ambasadoje, kai pas jį kažkas ateidavo, jis nusileisdavo. Na, kai kas priima vos ne beprotybę. Jeigu Jūs susipažinęs su tais Klimo prisiminimais, ką Jūs manot apie tą paskutinį laikotarpį?

Nebuvau aš taip jau labai giliai susipažinęs, probėgšmais, bet aš taip suprantu, kad tokie žmonės, na, jie keistokai atrodo. Vadinasi, jie gali jau ten galbūt ir liguistai. Aš turiu galvoj, pavyzdžiui, na, kad ir tą patį Letą Palmaitį. Tai žmogus, kuris jau buity tai ten jau, žodžiu, problemas su juo. Žodžiu, kad jis tikrai galėjo atrodyti ten keistokai, su pavažiavusiu stogu. Ir kai yra nuotrauka tokia, aš atsimenu, bendra jų visos ambasados, kolektyvo, ten su visom mašininkėm, su viskuo. Na tai visi, žinot, solidžiai stovi. O jis toks užsimetęs koją ant kojos, toks truputį nervingoj tokioj pozoj. Na žinot, tai žmogus, kuris gyvena grynai dvasinį ir nelengvą dvasinį gyvenimą, įtemptą, ir kuris yra tikrasis jo gyvenimas, tai jam tenai, jis gali atrodyti, na, ne visai. O čia nieko nuostabaus. O jeigu nebūtų to, tai aš nustebčiau.

Aš į Jus žiūriu, Jūs iš savo žvilgsnio šiek tiek primenat Milašių.

Na, gal kažkiek ir supanašėji.

Jo labai įspūdingas žvilgsnis nuotraukose. Ir netgi yra mažas gabaliukas, aštuoniolikos ar trisdešimt sekundžių nufilmuotų, kur jis rūko prie lango, ten žvilgsnis tikrai įspūdingas.

Na, jis iškrėsdavo tokių pokštų ten. Jie kažkur sėdėjo restorane su bičiuliu ir jis ten kažką nepagarbiai atsiliepė apie tikėjimą ar apie Popiežių, katalikybę. Tai jis tenai vietoj restorane jį parklupdė ir atsiprašyk. Ir jis kartu sukalbėjo maldą ir atsiprašė. Įsivaizduokit, restoranas, čia du atsiklaupę meldžiasi. Na, tokių dalykų būna, bet čia tik genijai, žinot, jie, su jais... Tai gerai, kad taip, nes tai būna visai priešingas variantas, kai per daug sau leidžia. Kaip mano broliukas, tai paskui ten visiškai iki galo gyvenimo.

Na, kaip ir visas temas.

Mes čia labai daug prišnekėjom, būtinai sutrumpinkit.

Ne, tai niekada viskas neina į filmą. Aš dargi tiesiog vakar pagalvojau, anksčiau turėjau programą televizijoje, turėjau laidą, bet dabar neturiu

ir nenoriu turėti, bet pamaniau, kad jeigu dar surasiu kažkaip laiko ir jeigu Jūs surastumėt laiko, galbūt reikėtų vis dėlto kokį trisdešimt, keturiasdešimt minučių surasti laiko su Jumis atskirai.

O kokia tema?

Kūrybos, gyvenimo ir visų tų posūkių gyvenimo.

Na gerai, aš nieko prieš, gal aš jau čia esu prišnekėjęs, kad paskui nepasidarytų žinot kaip.

O ką Jūs esat prišnekėjęs?

Na, tai čia netrūksta tų laidų visokių.

516-0004-01

Į mus žiūri taip, vadinkim, kitaip.

Va būtent. Aš manau, kad būtent dėl to ir reikia padaryti. Šiaip aš labai dėkingas, kad Saudargas užvedė šią temą, aš kažkaip gal ir būčiau neįvažiaavęs. Aš dabar net pradėjau, skaičiau šitą tekstą, tas žodis man sunkiai ištariamas.

Kognityvinė. *Cognitio* – pažinimas.

Kognityvinė.

Mandras, mandras.

Bet, žodžiu, šitie lingvistiniai išvedžiojimai gerąja prasme yra labai įdomūs ir, manau, kad tai labai šiuolaikiška. Tai aš manau, kad ne ezoterinio, o vis dėlto mokslinio...

Ezoterikos čia jokios nėra.

Moksliniu aspektu...

Esmė yra ta, kad na mes tikim, ir paskutiniu metu čia jokia ne naujiena, kad garsas ir prasmė yra susiję. Vadinasi, garsas reiškia, o prasmę galima išgirsti. Garsas – reiškia, prasmę – išgirsti. Šitai nutrūko po Babelio bokšto katastrofos. Vadinasi, žmonija pradėjo nesusikalbėt. Manom, kad lietuvių kalboj tas ryšys yra išlikęs. Garsas reiškia, o prasmę galima išgirsti garso pavidalu. Tai va, čia kas domisi tuo – ne naujiena. Naujiena tik mūsų kalbininkams, kadangi jie atsilikę nežinia kiek metų.

Aš dar prisiminiau vieną dalyką, su kuo nesutikau skaitydamas tą tekstą. Apie akį ir vaizdą. Ne, apie garsą ir vaizdą.

Apie akį ir ausį?

Pamiršau. Nesiruošiau klausti, bet kažkada skaitydamas pasižymėjau. Nenorėjau sutikti, kad vaizdas nėra svarbus.

Vaizdas yra svarbus, bet ausis dar svarbiau. Taigi, jūs paskaitykite.

A, atsiprašau. Teiginys Jūsų, kad lietuviui ausis svarbiau už akį. Taip. Lietuviui ausis svarbiau už akį. Ai, ir aš pradėjau galvot. Aš ruošiوسي daryti filmą, tai ten man vaizdai svarbūs.

Vaizdai reikalingi. Akis labai reikalinga. Bet visgi mūsų tokiai savimonei ausis, jeigu grįžt prie to garso esmės, mes pirma išgirstam, paskui suvokiam. Tai tokia. Paskaitykite Baranausko *Šilelį*. Nuo ko viskas prasideda? Iš eilės. Pirmiausia, girdi – šlama ten viskas, po to mato, po to uodžia. Va trys. Uosa, klausia ir akis mato realybę. Garsas, ausis girdi, kas yra už realybės. Lygiai tokį pat pranašumą turi muzika prieš prozą, pavyzdžiui. Vadinasi, jeigu prozoj yra akies, sakykim, tai ausis yra... Žiūrėkit, ausis. Viena raidė s yra dieviška raidė ten, mes turim, na Dievo žodis, *d, v, s* – tos visos trys raidės yra šventos, tai iš mūsų tos teorijos. Tai s yra, s ir *a* yra sukietėjusi s. Vadinasi, čia yra *satem kentum* visi dalykai, jeigu ten kalbotyra domėtis, mūsų kalbą negali niekaip priskirti nei sateminėm, nei kentuminėm. Vadinasi, vienos yra, kur sako *centum*, o kitos – šimtas. O mūsų kalba gali ir taip, ir taip. Vadinasi, čia tokie gal techniniai dalykai, vadinkim. Bet dabar va toks paradoksas. Turim žodį *akmuo*. Niekaip jis... Kiekvienas daiktavardis turi turėti savo veiksmožodį. Nes iš veiksmožodžio ky-la daiktavardis. Vadinasi, nuosavą veiksmožodį turi turėti. Ranka – rinkti, nuo rinkti, na ir taip toliau. O *akmuo* niekaip nesirišo. Dabar vietoj *k* pakeiskite s. Ką gausite?

Asmuo?

Keistai atrodo.

Žodžiu, asmuo turi būti kaip akmuo?

Na, jeigu jis yra gyvas, jis yra asmuo, kai jisai miršta, jis tampa akmeniu.

Štai kaip. Aš galvojau, čia tvirtumą reiškia.

Tvirtas formoje. Visos formos suyra. Jūs raskit formą, kuri nesuyra. Formos dalia yra mirtis. Vadinasi, ne veltui esam rašę apie virsmus. *Virsmų knygą* mes esam parašę su Žarskum. Taigi gimti, gimties virsmas, vestuvinis virsmas ir mirties virsmas. Tai va, žmogus pereina visus tris. Sąmoningiausias, aišku, yra vestuvinis plačiąja prasme. Kunigas irgi praeina vestuvinį virsmą. Jisai duoda – tuos šventimus gauna, irgi tam tikras virsmas, susižada su Bažnyčia. Žodžiu, visi šitie perėjimai, bet nuo tos vietos, kai tu subrendai, nokti–nykti. Noksti iki tol, kai tu sunoksti, subręsti, ir po to – žemyn, nykti. Ir tokių yra apie dvidešimt. Čia yra mano tekstuose, jeigu jūs paskaitysit, rasit. Tai *k* ir s... Ausis yra

mūsų pagrindinis instrumentas, akis yra antroje vietoje, trečioje vietoje – ten kokia nors, sakysim, uoslė, ketvirtoje – koks nors lytėjimas. Bet viskas eina tokia, vadinkim, materialėjimo kryptim, nes akis yra pakankamai materialus dalykas. Regėjimas.

Ar aš čia teisingai pasakyčiau, kad, kalbant apie Milašių, tie trys gyvenimai irgi yra kažkokie trys virsmai? Ar ne visai?

Na taip. Kiekvienas radikalus pasikeitimas, kai sudeginami tiltai į praeitį, o tai yra būtina per virsmą einant. Geležinė taisyklė – negalima dairytis atgal. Jei tu pasiryžai virsmui, tu turi viską palikti ir pasiryžti nebegrižt, sudegint tiltus. Žinot, kai Loto žmona atsisuko ir virto druskos stulpu. Antras labai svarbus momentas – pats virsmo momentas yra labai svarbus, nes ten tu atsirandi vienas, niekas tau negali padėt. Vadinasi, netgi Kristus: „Dieve, Dieve, kodėl mane apleidai?“ Faktiškai virsmo akimirka žmogus lieka absoliučiai vienas, bet jis gali jam ruošti. Gali virsmo taškui. Įeiti į tą zoną, tinkamai pasiruošt. Tada jam galima. Bet jokiū būdu negalima, nes kitaip tu įstrigsi virsme. Jeigu tu pradėsi dairytis atgal. O įstrigęs virsme tu be reikalo eikvoji energiją, blaškaisi nei čia, nei ten. Iščiulpia tavo gyvybines energijas ir tu taip ir lieki toks. Visi tie kaukai, aitvarai – tai įstrigėliai virsme. Mūsų tos, vadinkim, pseudodievybės. Tai va tokia geležinė taisyklė. O po to žadinimas. Na, kūdikis žadinamas. Žadinti, vadinasi, reikia išeiti iš virsmo zonos irgi tam tikros ceremonijos, tam tikras scenarijus yra, kaip iš jo išeiti. Jeigu taisyklingai atlieki, tu persikeli į kitą būseną ir tu esi jau kitoks. Tai va, tų virsmų žmogaus gyvenime trys, aš dabar ruošiuosi tam jau, vadinkim, paskutiniam, labai rimtai ruošiuosi ir jaučiuosi daugiau mažiau pasiruošęs. Bet, aišku, niekad nežinai, kaip bus, ta subtili vieta, liksi vienas visiškai. Niekas tau negalės padėt. Net pats Dievas negalėjo savo sūnui padėt. „Dieve, Dieve, kodėl mane apleidai.“ Tai va, čia tie dalykai labai rimti yra, kas tą supranta, tai daug lengviau teisingai nugyventi. Mūsų kultūroje, kodėl aš vadinu civilizacija, šitie dalykai atidirbti puikiausiai. Viskas yra. Va ta *Virsmų knyga*, aš galėsiu padovanot. Ypač svarbus martavimas, vadinasi, martauja abudu, jeigu tu neatlieki, pažeidi martavime taisykles, tavo vestuvės bus nelaimingos, tuoj pat skyrybos ir taip toliau, ir taip toliau. Mes užmiršom šituos dalykus. Mūsų kultūroj viskas yra nuostabiai išlikę. Mums tik reikia atsimint. Tai čia, tai aš jau galiu užsivest ilgam laikui.

Dar tada prie Milašiaus. Va, jis taip ir liko nevedęs. Ką tai reikštų jo gyvenime? Jis, kaip suprantu, turėjo tų nuotykių ir paskui ką?

Turėjo jis ten labai rimtą porą. Jis buvo beturtis, ji buvo turtinga. Žydaitė, atrodo. Buvo išdavysčių, kažkokia Eleonor jį išdavė. Jis ją ten paskui pasmerkė nebūčiai. Kad nebus jos mano poezijoj. Kodėl liko? Na, toks žmogus nesutvertas šeimyniniam gyvenimui. Čia kaip ir kunigas panašiai. Galų gale, nei viena

neprilygo jo vaikystės metų tam kūdikiui su archangelo blakstienom, kaip jis vadino. Tai taip turbūt galima suprasti. Aš neįsivaizduoju jo šeimos žmogum. Neįmanoma. Tie žmonės turi savo užduotis, savo funkcijas, savo paskirtį. Jie iki galo neša tą našą. Mилаšiaus atveju buvo tas martavimas, bet tai buvo tas jo šešėlio periodas. Jis ten labai neteisingai viską darė. Jis ten, žinote turbūt, jeigu tikėtume tuo „Beždžionės šoku“, jis ten perėjo visus purvynus. Galbūt net ne Prancūzijoje, o kokiam tai Maroke ar ten Kasablankoj, ten bala žino kažkur bas-tėsi. Nelabai norėjo apie tai šnekėt, nelabai norėjo rašyt. Labai miestus įvardijęs tiksliai. Tai purvo, rūko ir dar kažko. Na, tai žinot, žmogui, kuris gimė prie ežero Čerėjos toje erdvėje, tai, aišku, tas Paryžius galėjo būt...

516-0004-02

Čia paskui susipainios visi. Mano išvados, pavaižavimai.

Aš dar tiesiog noriu paklausti Jūsų, paprašyti Jūsų leidimo. Ar, darant filmą, jeigu kažkas būtų, ar nepakankamai ten sklandžiai sušnekėta, per ilgas tekstas. Aš galėčiau pasiremti Jūsų atsiųstais tektais? Kaž-kaip nurodytume.

Be abejo, be abejo.

Jeigu su tuo filmu viskas išeis ir pora metų praeis ar net ir treji. Ne-žinau, kiek ten reiškia, kiek ten, tiesiog dar neįsivaizduoju to proceso, bet galbūt net pasitelkti į pagalbą ir gal netgi ten ir finansiškai kaž-kaip atsiskaityti, bet negaliu nieko nei pažadėti, nes pats dar nežinau. Ne, tai su manim tai jokių, prašau naudotis viskuo, ką esu parašęs.

516-0006-01

Tai čia gydytojai taip maždaug nusakė. Tai noriu pasakyt, kad jeigu... Jeigu ilgai delsiu, tai gali neišsipildyti.

Taip.

Suprantu, aš tą žinau. Aš tą aplinkybę žinau. Man ponas Algirdas⁴³ pasakė apie tai. Ir dėl to jis manęs prašė, kad aš nufilmuočiau neati-dėliodamas, nes aš visai patyčia, kad tikrai negaliu. Todėl čia

---

⁴³ Algirdas Saudargas.

taip atsitiko, kad mes Naujųjų metų išvakarėse filmuojamės. Bet aš manau, kad bus, kaip Dievas norės.

Aišku, čia aš dėl nieko neišgyvenu, nesijaudinu.

516-0007-01

O jeigu ne paslaptis, Jūs dabar su vaistais laikotės?

Na, vaistai jau...

516-0008-01

Ne, na aš jau pats gerai, jau pakankamai susigaudau. Šiaip man sveikata ne problema. Žadu dar čia būt, nes noriu juk, Seime yra pareigos, reikia jas atlikt. Kol kas, kol susidoroji su tom pareigom, kol šį bei tą padarau, tai reikia laikytis. Na, dar ten visokių priežasčių yra, kodėl aš negaliu čia taip labai laisvai, reikia kabintis. O kiek tas bus, tai, žinot, tai jau savo buhalterija yra. Bet man čia ne problema, man čia visi kažkaip...

516-0009-01

Na, matot, yra įdomūs dalykai. Kiekvienam virsmui reikia ruoštis. Šiek tiek jau repeticiją turėjau. Žodžiu. Ruošiausi į kalėjimą. Nes jau žinojau, anksčiau ar vėliau, tik nežinojau kada. Ten kiekvieną savaitę, pirmadienį, laukė tarp septynių ir aštuonių, ar nepasigirs skambutis į duris. Nes jeigu jie darydavo, tai darydavo pirmadienį, kad turėtų visą savaitę prieš akis. Na tai va ir pamatai per akutę, kokie septyni vyriškiai su skrybliais, atsidaro, įeina. Vadinasi, jeigu pirmadienį neįvyko, tai turi daugiau mažiau savaitę, jau gali laisviau. Po to vėl pirmadienis ir taip kokį dešimt metų. Va tokiam laukime. Na, o paskiau pati ta operacija, kai nuleido į rūšį, tai aš jau buvau pasiruošęs. Jau žinojau viską, ką reikia daryt, kaip jausiuos. Ir tai buvo problemos, vadinasi. Buvau išsigandęs ten vienu metu. Taigi įveda į kamerą, nieko nėra, kažkoks suoliukas, tokio pločio, priremtas prie sienos. Įstriža ta kamera tokia, nieko nėra daugiau, nė jokio baldo. Aš galvoju: jeigu čia reikės metus sėdėt tokioj. Pasirodo, ten buvo kratos kamera, nieko baisaus, tik daiktus susidėt. Paskui nuvedė jau į normalią kamerą. Pats tas įvykis buvo šokas. Bet kadangi aš jau buvau pasiruošęs, tai man tas šokas buvo žymiai silpnesnis negu tam, kuris nebuvo pasiruošęs. Tai va, kiekvienam tokiam virsmui reikia ruoštis. Na, o paskui ten guli ir, kadangi neaišku ten penkeri, septyneri, dvylika metų, tai žinai, kad čia nematysi nė artimųjų, nieko. Guli va taip va rankas sudėjęs. Konservatorijoj groja, viskas girdisi per tuos rūšio langus. Galvoju: va taip, mygtuką paspaustum, išeitum ir kaip niekur nieko. Nes ten buvimas toj kameroj yra kaip gulėjimas karste. Tai reiškia, kad

tardymas yra, tave pjauna reiškia, vykdavo ten šešias valandas, kartais net aštuonias. Ir aš turėjau taip aštuoniasdešimt tų tardymų, gal net šimtą, reiktų suskaičiuot. Žodžiu, ten laužė svarbiausią ir dėl manęs tai ten jau aš nebijojau nieko, bet kad draugų neišduotų, to paties Saudargo⁴⁴. Taigi, reikėjo taip prisiimt jo tekstus, viską ten, taip toliau. Man buvo jau tas pats, vienodai, kiek aš ten tų priimsiu. Žodžiu, tas virsmas toks, kad tu gyvas palaidotas maždaug. Šitas rūsys, ta muzika tokia, tai tas gyvas palaidojimas. Tai buvo labai puiki repeticija prieš dabar va. Ten irgi savotiškai, na savotiškai tu esi gyvas, užmūrytas ir palaidotas. Skruzdėlytė gali išeit pro langą ir pro grotas, o tu negali. Tu, gyvas žmogus, esi įkalintas, įmūrytas dėl ko? Ką aš blogo padariau? Nieko gi blogo aš nepadariau. Nei žmonėms, nei Dievui, tiktai tam režimui. Na tai va, tokios mintys, bet užtai paskui ta repeticija man dabar labai praverčia. Aš tenai irgi buvau ant tokios ribos. Tada ten penkeri, dar prideda dvejus, jeigu ten labai nieko nepasakysi, tai gausi ir septynerius, dar jie prideda penkerius tremties, buvo tada mada tremties. Vadinasi, išmeta tave iš lagerio ir gyvenk, kaip nori, bet toj pačioj erdvėj, tam pačiam miestely. Tai va, taip Skuodis⁴⁵ atsėdėjo septynerius, gavo ir dar plius penkerius tremties, išėjo dvylika metų. Žodžiu, po dvylikos metų, na irgi yra toks savotiškas, laidotuvės savotiškos žmogaus. Lagery geriau šiek tiek, lagery ten žmonių yra, ten visa kita. Bet jau kai turi tą patirtį tokią, sakykim, virsmo žiaurais, tai po to tas kitas virsmas irgi toks jau, truputį kitaip atrodo, nieko baisaus. Bet tas pats perėjimas vis tiek jisai veikia – tu lieki vienas. Niekas tau. Gali padėti tau per vestuves būdavo, per laidotuves būdavo tokie vedliai. Per vestuves buvo toks martys, visiškai pamirštas personažas. Dabar piršlys išlindo. Piršlys yra tiktai na toks, kuris kontaktus mezga, ir taip toliau, o martys – mes kūrėm statėm tą pavadinimą – jisai tave pamoko, kaip įeit ir kaip išeit, bet per patį virsmą viską parodo. Labai išmintinga mūsų tauta ir atidirbusi tuos dalykus iki smulkmenų. Mes sėdim ant to kraičio ir nemokam juo pasinaudot. O šiais laikais toks yra lobis turēt tokį kraitį. Ir laikai yra labai padriki, labai viskas chaosas, pasaulis per daug margas, pilnas visokių problemų, taip toliau. Mums reikia kiek galima labiau izoliuotis. Na, turiu galvoj, kad ne fiziškai izoliuotis, bet dvasiškai. Netgi taip egzistenciškai. Tada tiktai išliksim, nes jeigu šiaip, tai nieko nepadės nė tos ekonomikos. Ekonomika, gerbūvis pražudys mus. Jeigu mes pradėsime gyvent. Jau dabar va kas darosi: ir pilni indėliai, yra, aišku, ir ten tų skurstančių, ir gana daug. Bet šitie dalykai negelbės Lietuvos. Bus eilinė tokia valstybėlė, tokia standartinė, nieko gero.

---

⁴⁴ Ištikimas bičiulis Algirdas Saudargas.

⁴⁵ Doc. dr. geologas Vytautas Skuodis (1929 m. kovo 21 d., Čikaga – 2016 m. gruodžio 17 d., Vilnius) – iškilius disidentinio judėjimo dalyvis, Helsinkio grupės narys.